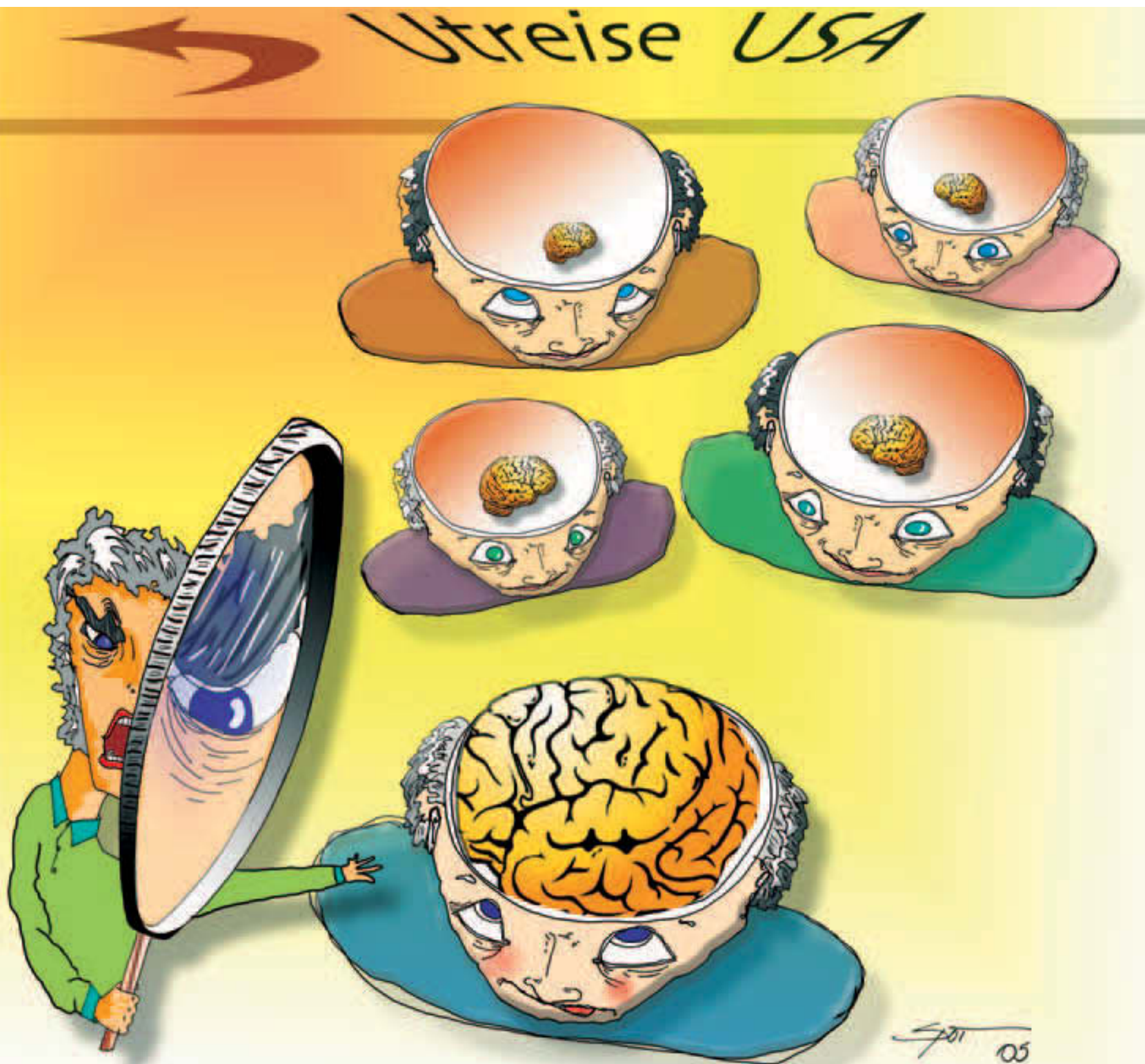

4: **Snever innovasjonspolitik** • 5: Vad hade hänt om ... • 6: Visa-politikk rammer forskningen •
8: Norsk tigerspring, svensk konsolidering • 10: Etterkrigspolitikene og forskningspolitikken • 12: Den «nye» forskningssektoren • 13: Hvordan fordeles forskningsmidlene? • 14: En investering for fred • 16: Strategi med lite fokus •
17: Utradisjonell distriktspolitik • 18: Å forske på tvers I • 20: Å forske på tvers II • 21: Enda høyere? •
22: Å institusjonalisere endring

2 / 2005

FORSKNINGSpolitikk

Fagbladet for forskning, høyere utdanning og innovasjon

• Visa-politikk rammer forskningen

Innhold

4: Snever innovasjonspolitik

Johan P. Olsen

“ Et bedre kunnskapsgrunnlag for innovasjonspolitikken krever vilje til å åpne for konkurrerende fagtradisjoner og analysemåter, hevder professor Johan P. Olsen i denne kronikken. ”

8: Norsk tigerspring, svensk konsolidering

Hanne Foss Hansen

“ I Norge og Sverige publiceres i dette forår to forskningsmeldinger. De to lande er historisk meget forskjellige hvad angår både forskningsindsats, output og impact. ”

12: Den «nye» forskningssektoren

Gunnar Sivertsen

“ I St.meld. nr. 20, Vilje til forskning, er helseforetakene for første gang omtalt som en egen offentlig forskningssektor. ”

5 **Vad hade hänt om ...**
Thorsten Nybom

6 **Visa-politikk rammer forskningen**
Egil Kallerud

10 **Etterkrigspolitikerne og forskningspolitikken**
Hans Skoie

13 **Hvordan fordeles forskningsmidlene?**
Karl-Erik Brofoss

14 **En investering for fred**
Tore Olsen

16 **Strategi med lite fokus**
Tore Li

17 **Utradisjonell distriktpolitikk**
Svein Olav Nås

18 **Å forske på tvers I**
Erik O. Eriksen

20 **Å forske på tvers II**
Jan Fagerberg

21 **Enda høyere?**
Nils Petter Gleditsch

22 **Å institusjonalisere endring**
Bjørn Stensaker

FORSKNINGSPolitikk

Nr. 2, 2005, 28. årgang. ISSN 0333.0273

Utgitt av NIFU STEP
 Norsk institutt for studier av forskning
 og utdanning.
 Senter for innovasjonsforskning
 Hegdehaugsveien 31, 0352 Oslo
 Tlf. 22 59 51 00 Fax: 22 59 51 01
 E-post: fpol@nifustep.no
 www.nifustep.no

Redaksjon:
 Randi Søgner (ansv. red.),
 Inger Henaug (red. sekr.), Magnus
 Gulbrandsen, Egil Kallerud, Inge Ramberg,
 Gunnar Sivertsen, Bjørn Stensaker,
 Heidi Wiig Aslesen og Per Olaf Aamodt

Abonnement:
 Gratis abonnement fås ved henvendelse til
 instituttet. Artiklene publiseres også
 i elektronisk form fra adressen:
<http://nifu.pdc.no>

Bladet er medlem av Den Norske
 Fagpresses Forening og redigeres i
 tråd med Redaktørplakaten.

Redaksjonen er avsluttet 25. mai 2005.

Opplag: 8800
 Design: Marit Jørgensen
 Grafisk produksjon: PDC Tangen

Forsideillustrasjon: Trond Topstad

Regionale «forskningsråd»

«Helseforetakene – den nye forskningssektoren» er et av oppslagene i denne utgaven av *Forskningspolitikk*. Med sine nær 400 millioner kroner til forskning i 2004, er det grunn til å omtale helseforetakene som en egen offentlig sektor for forskning på linje med instituttsektoren og universitets- og høyskolesektoren.

Helseforetakene fordeler selv de 400 millionene fra Helse- og omsorgsdepartementet, men i et pålagt samarbeid med universiteter og høyskoler i de respektive regioner, gjennom såkalte *regionale samarbeidsorganer*. De fem helseregionene fordeler nå en større sum til medisinsk forskning enn Forskningsrådet, i praksis dreier det seg om fem regionale forskningsråd. Tilbakemeldinger fra sektoren de siste årene tilsier imidlertid at dette er svært tiltrengte midler, men *organisasjonsmodellen* reiser noen grunnleggende problemer og dilemmaer.

Med utgangspunkt i evalueringen av samarbeidsorganet i Helse Vest, diskuterer Karl Erik Brofoss i denne utgaven dilemmaer som følger med regional fordeling av forskningsmidler i et lite land. Han henviser til habilitetsproblemer samt skjevfordeling. I tillegg kommer spørsmålet om hvorvidt det fins nok forskertalenter regionalt til å sikre tilstrekkelig god forskningskvalitet over tid. Potensielt eksisterer det også en ikke ubetydelig interessekonflikt mellom de to interessentene som skal fordele midlene i regionene; universitetene med sitt fokus på basalforskningen og helseforetakene med sitt primære ståsted i pasientrelatert forskning.

Men den regionale forskningsrådsmodellen er sannsynligvis mest interessant som konstruksjon på det *overordnede* styringsplanet. Folk med god hukommelse husker gjerne «Langsletdoktrinen» fra 1980-tallet som tilsa at alle forskningsmidler skulle kanaliseres gjennom nasjonale forskningsråd for å sikre kvalitet og en «armlengdes avstand mellom forsker og forvalter». Dette har stort sett blitt fulgt opp i ettertid, men helseforetaksmodellen representerer et brudd. Med helseforetakene og deres samarbeidsorganer har man altså opprettet et desentralisert forskningsnett, en ytre etat, under Helse- og omsorgsdepartementet med forskningsrådsliknende funksjoner. Parallelt (og ikke *over*) har man de nasjonale strategiske og koordinerende organene i norsk forskning; Utdannings- og forskningsdepartementet og Forskningsrådet. Hvilken rolle har disse organene i forhold til helseforetakene?

Den regionale modellen *kan* være en god modell, men den er beheftet med ikke ubetydelige dilemmaer knyttet til kvalitet, habilitet og overordnet nasjonal styring. Vi vet at helseforetakene gjennom samarbeidsorganene arbeider seriøst med disse spørsmålene, men det dreier seg om spørsmål som regionene ikke kan håndtere alene. Både Helsedepartementet og Utdanningsdepartementet må i større grad på banen for å sikre rolleavklaring og overordnede retningslinjer – og ikke minst etablere et årvåkent blikk for *utviklingen* i den «nye» forskningssektoren.

Randi Søgner

Snever innovasjonspolitik

Et bedre kunnskapsgrunnlag for innovasjonspolitikken krever vilje til å åpne for konkurrerende fagtradisjoner og analysemåter, hevder professor Johan P. Olsen i denne kronikken.

JOHAN P. OLSEN

En god innovasjonspolitik forutsetter en normativ avklaring av hvilke samfunnsbehov innovasjonen skal innrettes mot – den relative betydningen av for eksempel økonomiske og næringsmessige, militære, demokratiske og rettsstatlige, helsemessige, religiøse og miljømessige behov. Å sikre en faglig godt fundert forståelse av fornyelse og omstilling forutsetter en begrepsklargjøring som ikke utelukker interessante aspekter ved innovasjonsprosessene. Slik innsikt krever også vilje til å åpne for konkurrerende fagtradisjoner og analysemåter. La oss begynne med innovasjonsbegrepet.

Det er utbredt enighet om at samfunnets innovasjonsevne er av stor betydning, men enigheten bygger delvis på ulike tolkninger av «innovasjon». Det gjør det nødvendig å problematisere hvilket begrep som er mest nyttig for å forstå endrings- og fornyelsesprosesser.

I vanlig språkbruk betyr «innovasjon» å skape fornyelse gjennom å bringe inn nye ideer, metoder, produkter, tjenester og institusjoner. I løpet av de siste tiårene har det skjedd både en utvidelse og en innsnevring av begrepets innhold.

Innsnevringen har tatt form av en (enda) sterkere vektlegging av de økonomiske aspektene og den kommersielle utnyttelsen av vitenskapelige og teknologiske nyvinninger. Det er en utbredt oppfatning at store FoU-investeringer ikke har gitt de forventede økonomiske resultatene, og dette har igjen ført til en oppfatning at institusjonelle, organisatoriske og personalmessige betingelser for å nyttiggjøre seg nyvinninger.

Tendensen kan ses både i Norge og i Den Europeiske Union, og i løpet av de siste årene har det skjedd en europeisering av innovasjonspolitikken. Etter at forsøkene på å utvikle en forsknings- og teknologipolitikk på 1960-tallet førte til nokså blandede resultater, begynte Kommisjonen mot slutten av 1980-tallet å utvikle en innovasjonspolitik (inspirert av Porters klyngeteori). I 1995 la Kommisjonen frem et «green paper» om innovasjon, og i 1996 kom den første handlingsplanen. Toppmøtet i Lisboa i 2000 formulerte så målet om å utvikle den mest konkurransedyktige og dyna-

"innovasjonsprosesser kan føre til dilemmaer, spenninger og konflikter"

miske kunnskapsbaserte økonomi i verden. Problemstillingene og løsningsforslagene fra EU har i betydelig grad inspirert den norske regjeringens plan for en helhetlig innovasjonspolitik fra 2003.

Min tolkning er at den økte vektleggingen av kommersialiseringsaspektet ved innovasjonsbegrepet er et uttrykk for forskyvninger i maktforholdet mellom profesjoner, organisasjoner, institusjoner og samfunnsgrupper, mer enn for de faktiske samfunnsmessige behov for mer innovasjon. En konsekvens er at innovasjonsdebatten et godt stykke på vei er blitt løst fra en normativ analyse av den relative betydningen av kommersielle og økonomiske mål i forhold til andre kriterier for et godt samfunn. Det minnes gjerne om at en sterk økonomi er en betingelse for velferd og andre samfunnsbønder. Men ofte synes man å glemme at økonomisk effektiv-

itet og vekst kan ha problematiske sosiale og politiske konsekvenser, og at en konkurransedyktig økonomi er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for det gode samfunn og det gode styringssett. Dette er ikke minst tilfellet for Norges vedkommende.

Regjeringens plan for en helhetlig innovasjonspolitik er primært opptatt av økonomiens innovasjons- og konkurranseevne. Selv om innovasjonspolitikken må antas å ha konsekvenser for en rekke politikkområder, analyseres ikke innovasjonspolitikken i lys av hvordan den, for eksempel, vil påvirke demokrati, makt og sosialt samhold.

Det er dermed nødvendig å klargjøre hvordan ulike innovasjonsbegrep favoriserer ulike samfunnsområder. Det er også grunn til å tro at de faktorer som bidrar til suksess eller fiasko vil være forskjellige alt etter hvilke aspekter man er opptatt av – for eksempel teknologisk kreativitet, økonomiske resultater eller effekter på samfunnets demokratiske kvalitet. En annen implikasjon er at en helhetlig innovasjonspolitik må ta hensyn til, og eventuelt koordinere, et stort antall aktører med ulik motivasjon, samt et mangfold av institusjoner med ulik handlingskapasitet, tradisjon og egen-dynamikk. Dette må igjen antas å kreve et innovasjonsbegrep som åpner for at innovasjonsprosesser kan føre til dilemmaer, spenninger og konflikter.

En definisjon som kun forutsetter at innovasjon medfører å gjøre ting på nye måter, med *forbedrede* prestasjoner som resultat, vil trolig overse viktige forhold og mekanismer som påvirker variasjoner i innovasjon. En slik definisjon vil

trolig også bidra til at endringer i det institusjonelle rammeverket rundt innovasjonsprosesser blir sett som «nødvendige» tilpasninger, og til en undervurdering av at motstand mot innovasjon og omstilling kan være forsvar av andre legitime verdier enn økonomisk-kommersiell gevinst.

Et fruktbart innovasjonsbegrep og et bedre kunnskapsgrunnlag for innovasjonspolitikken forutsetter evne og vilje

til kritisk analyse av de grunnleggende antagelser, diagnoser og handlingsprogram eksisterende institusjoner og innovasjonsprogram bygger på. Det er grunn til å stille kritiske spørsmål både om antagelser om institusjonenes effekter på innovasjonsevnen, og om mulighetene for bevisst å kunne velge institusjonsformer som sikrer innovasjon. Hvor godt begrunnet er ulike påstander om hva som kjennetegner gode innovasjonssystemer og reformstrategier? Hvor sterkt er det empiriske og det teoretiske grunnlaget? Hvor entydige og konsistente er de normative kriteriene som suksess vurderes ut fra?

Spørsmål om institusjonenes effekter på innovasjonsevnen har stor praktisk betydning. De har også stor teoretisk interesse, fordi de berører de grunnleggende skillelinjene i dagens institusjonsforskning. Spørsmålene inviterer til konkurranse mellom tilnæringsmåter som bygger på ulike menneskesyn (aktørsyn), institusjonssyn og oppfatninger om institusjonelle endringsprosesser.

Når det gjelder *institusjonssyn*, bygger innovasjonslitteraturen på sterke antagelser om hvordan spesifikke organisasjonsformer påvirker evnen til innovasjon. Det er, for eksempel, vanlig å se nettverksorganisasjon som innovasjonsfremmende, mens en byråkratisk

organisasjon antas å hindre nytenkning og omstillingsevne. Det vil imidlertid være en fordel å se slike antagelser som hypoteser som bør etterprøves, heller enn å akseptere dem som aksiomatiske sannheter. Det er ikke vanskelig å tenke seg at nettverk kan bli innkapslet og ekskluderende, slik at innovasjonsevnen hemmes. Det kan til og med tenkes at en byråkratisk organisasjon – innovasjonslitteraturens *prügelknabe* fremfor noen

– kan bidra til innovasjon og fleksibilitet. Byråkratiets regler og rutiner skaper stabile rammebetingelser og forutsigbarhet for mulige innovatører.

Når det gjelder *endringssyn*, viser mye av litteraturen at de fleste endringsprosesser er beheftet med ulike former for treghet, og en sentral forskningsoppgave vil være å kartlegge og analysere hvordan slike tregheter påvirker evnen til nytenkning og omstilling.

Er det så mulig og ønskelig å utvikle et bedre kunnskapsgrunnlag for innovasjon og innovasjonspolitik? Mitt svar er «ja». Det finnes et betydelig kunnskapsbehov. Det er trolig at forskning kan bidra til et bedre kunnskapsgrunnlag og at norske forskningsmiljøer har de nødvendige kvalifikasjonene for å oppnå interessante resultater.

Innovasjon og innovasjonspolitik er av stor betydning for samfunnsutviklingen, og det er derfor viktig å hindre at «innovasjon», «kunnskapssamfunn» og andre nøkkelbegreper blir tomme motteord som man bruker for å bli akseptert som moderne og dynamisk.

Kronikken er basert på notatet «Innovasjon, politikk og institusjonell dynamikk» og fins på <http://odin.dep.no/ufd/>.

Johan P. Olsen er professor ved Universitetet i Oslo, Senter for Europaforskning.

Vad hade hänt om ...

Jubileer har en benägenhet att stimulera en tröttsam form av medialt inspirerad kontrafaktisk historieskrivning. Så även den unionsupplösning de två lyckorikena i dagarna grundligt celebrerar. Även nu vill man ha svar på frågor av typen «vad hade hänt om/om inte...». Frågorna är dels ointressanta, dels omöjliga att besvara – både för en glad amatör och en professionell historiker. Historikern har nämligen ingen särskild kompetens att uttala sig om ett förgånget som *inte har funnits*, dessutom är det tillräckligt svårt att på ett någorlunda konsistent sätt redogöra för vad som *faktiskt har hänt*. Om hon ändå måste besvara frågan huruvida en union på något avgörande sätt skulle ha påverkat utvecklingen inom högre utbildning och forskning i ett imaginärt kungadöme, torde svaret bli «nej knappast!».

I den 100-åriga universitets- och forskningsorganisatoriska utvecklingen framstår avvikelserna närmast som kronologiska eller så handlar de om grad snarare än art. Fram till 20-talet omvandlades, med naturvetenskapen som primus motor, universiteten i de båda länderna till moderna forskningsuniversitet. 30-talet innebar för båda en tydlig stagnation. När rådsorganisationen etableras på 40-talet kom den norska uppbyggnaden, av kända skäl, något senare. Massutbildningen fick mer omfattande organisatoriska konsekvenser i Sverige, som redan på 70-talet övergick till ett kvasiamerikanskt system.

Det har funnits skillnader i *prioritering av olika kunskapsfält* men dessa har betingats av säkerhets- och industripolitiska övervägande. Så bortsett från bisaken att unionen skulle ha förhindrat 9 april, torde de enda *kunskapspolitiska* konsekvenserna av en fortsatt union ha blivit; att den västra rikshalvan hade begåvats med fem atomkraftverk och världens bästa (dyraste) jaktplan, och att den östra hade kunnat stoltsera med ett petrokemiskt forskningsinstitut i Göteborg och med att Stein Rokkan (nästan) var vår!

Thorsten Nybom er professor i historie ved Universitetet i Örebro.

Visa-politikk rammer forskningen

Men kampen mot terrorisme kan styrke forskningssamarbeidet mellom Europa og USA, uttaler den amerikanske statsviteren og forskningspolitikeren Albert Teich, som besøkte Oslo nylig.

EGIL KALLERUD

Dr. Albert Teich er direktør for avdeling for forskningspolitikk under American Association for the Advancement of Science (AAAS) i Washington. Han er sterkt engasjert i arbeidet med å begrense skadevirkningene for amerikansk forskning av en restriktiv visa- og innreisepolitikk etter angrepet på World Trade Center 9. september 2001. Bush-regjeringen har også innført andre begrensninger på forskningssamarbeid med utenlandske forskere.

Kina og India mest utsatt

– Først og fremst har vi fått en mye strengere visa-politikk, forteller Teich. Det kreves nå bl.a. at alle som søker visa, skal gjennom et personlig intervju ved amerikanske ambassader og konsulater i hjemlandet. Nye former for kontroll med utenlandske besøkende har ført til at antallet utenlandske studenter og forskere som kommer til USA, har gått ned for første gang siden 1970.

Hva innebærer dette konkret?

– Fra 2003 til 2004 gikk antallet nye utenlandske studenter ned med 6 prosent. Nedgangen er særlig stor blant kinesiske og indiske studenter.

Vi tar pause i samtalen – Teich må undersøke nyhetsdekningen av oppropet som 40 ulike vitenskapelige organisasjoner, under ledelse av AAAS og American Association of American Universities, sendte ut samme dag som han holdt innlegg på en konferanse i Oslo nettopp om dette temaet.

– Amerikansk forskning og høyere utdanning er sterkere rammet enn de fleste andre samfunnsområder, fortsetter han. Nå har altså vitenskapelige organisasjoner, med 95 prosent av forskersamfunnet i USA i ryggen, stilt seg bak oppropet om visa-reform. Dette er en klar indikasjon på hvor sterkt dette problemet er for forskningen.

Ikke bare sikkerhetspolitikk

Men må ikke også forskning og høyere utdanning ta inn over seg den nye sikkerhetspolitiske situasjonen?

– Vi er ikke uenig i at situasjonen etter 9. september 2001

nødvendigjør en ny og strengere sikkerhetspolitikk, men det må være mulig å ivareta hensynet både til sikkerhet og forskningssamarbeid. Problemet med den gjeldende sikkerhetspolitikken er at den rammer forskning og høyere utdanning uforholdsmessig sterkt, og på måter som ikke alltid har en klar sikkerhetsmessig begrunnelse. For eksempel rammer visse bestemmelser særlig sterkt forskere fra Kina og India, som ikke er blant landene som en ut fra sikkerhetsmessige vurderinger er særlig bekymret for.

Det kan se ut som om det ikke alltid bare er rent sikkerhetspolitiske hensyn som ligger under?

– Det er nok riktig. Blant annet kan det synes som om immigrasjonspolitiske hensyn spiller sterkt inn når så mange visa blir avslått pga. manglende evne til å dokumentere hjemreise etter endt opphold. Oppropet henstiller sterkt om å legge mindre vekt på dette kriteriet. En viss uenighet om dette punktet førte til at en organisasjon som er særlig bekymret for konkurransen om stillinger, ikke fant å ville slutte seg til.

«Eksport»-lisens på FoU

Det kan også se ut som om forsvarspolitikken og ønsket om å beskytte amerikansk teknologi mot økonomiske konkurrenter spiller en rolle?

– Det er også riktig. For eksempel er det på trappene en skjerpet anvendelse av noen spesielle eksportbestemmelser om krav til eksportlisens for salg av «sensitive teknologier» som kan styrke andre land militært. Disse kan innebære at en må ha en slik «eksport»-lisens for å gi utenlandske forskere fra visse land adgang til å betjene mange typer helt vanlig vitenskapelig laboratorieutstyr. Bestemmelsen vil kunne gjelde grunnforskning, og føre til at vitenskapelige institusjoner drukner i byråkrati.

Teich er svært skeptisk til denne bestemmelsen og mener det er misforstått politikk å beskytte amerikansk teknologi ut fra hensynet til teknologisk konkurranse mellom nasjoner.

– At så mange fremragende utenlandske forskere kommer til USA og at så mange også blir i USA, er et av USAs viktigste vitenskapelige og teknologiske konkurransefortrinn, påpeker han. – Å undergrave den åpenhet og gjestfrihet som har skapt

Dr. Al Teich (foto: Bjarne Røsjo)

dette fortrinnet, er å undergrave USAs egne interesser. Også de som vender tilbake, forblir våre venner, og bidrar til å befeste USAs sterke stilling.

Teich er optimistisk og mener at presset for å endre visa- og innreisepolitikken vil føre til forbedringer.

– Vi protesterte også i 2004, forteller han. – Oppropet den gang har bidratt til visse forbedringer i situasjonen i løpet av det siste året. Det gjelder bl.a. det såkalte Visa Mantis-programmet, som krever særlig granskning av søknader om visa for studier av og med teknologier som er definert som sensitive. Definisjonen er vid, og antallet søknader som ble underkastet særskilt granskning, vokste kraftig etter 11. september, fra 1000 i 2000 til 14000 i 2002. Det førte også til at behandlingstiden økte dramatisk og til nedgang både i søknader og innvilgede visa. I takt med nedgangen i utenlandske forskere og studenter på de aktuelle områdene i USA, har vi sett en økning i andre engelsktalende land, særlig Australia. Siden vår forrige uttalelse har imidlertid behandlingstiden under Visa Mantis-programmet gått kraftig ned, og den perioden visa er gyldig for, er blitt utvidet, i tråd med det vi foreslo.

Få Bush-tilhengere

– Men mye gjenstår, ifølge Teich. – Det er bl.a. derfor vi iverksatte dette nye oppropet om skadevirkningene for forskning

og høyere utdanning. I oppropet anbefaler vi bl.a. å utarbeide en nasjonal strategi for fremme av akademisk samarbeid og utveksling. Strategien skal motvirke den misoppfatningen som nå er i ferd med å bre seg, at USA er et lite gjestfritt land for utenlandske forskere og studenter.

I hvor sterk grad er samarbeidet mellom Europa og USA påvirket?

– I mindre grad enn for studenter og forskere fra mange andre regioner. Jeg er imidlertid særlig opptatt av at den nye sikkerhetssituasjonen skal kunne øke, ikke redusere, forskningssamarbeidet mellom Europa og USA. Sterke kulturelle og vitenskapelige bånd og det tradisjonelt omfattende vitenskapelige samarbeidet oss imellom, bør kunne danne basis for økt samarbeid, bl.a. på sikkerhetsrelaterte vitenskapelige områder. Og en må ikke glemme at halvparten av USAs befolkning, og en mye større del av forskersamfunnet, ikke er enig med Bush-administrasjonen. Det gjelder ikke minst i mange forskningspolitiske spørsmål, som stamcelleforskning, global oppvarming og budsjettprioriteringer.

Teich må avslutte samtalen og løpe til neste punkt på programmet. Det er fjerde gang han besøker Norge, første gang var i 1979.

Egil Kallerud er ansatt ved NIFU STEP.

Norsk tigerspring, svensk konsolidering

I Norge og Sverige publiceredes i dette forår to forskningsmeldinger. De to lande er historisk meget forskellige hvad angår både forskningsindsats, output og impact. En sammenligning af de to forskningsmeldinger viser, at landene også er forskellige med hensyn til ambitioner og problemdiagnose.

HANNE FOSS HANSEN

Begge meldinger sætter fokus på, hvordan den nationale forskningspolitik bør udformes givet den fælles internationale kontekst, herunder frem for alt EØS-/EU-aftalerne om at udvikle et europæisk forskningsområde.

Da Norge og Sverige anskuet som forskningslande historisk er meget forskellige, ja i nordisk sammenhæng nærmest udgør to yderpunkter som henholdsvis «baghjul» og «frontrunner», er det interessant at se nærmere på hvilke ligheder og forskelle de to meldinger lægger op til i relation til de nationale forskningspolitikker i årene fremover.

Forskelle i signaler

Det første man lægger mærke til, er betydelige forskelle i titler og forsideillustrationer. Den norske melding «Vilje til forskning» har på forsiden en farverig illustration baseret på et fotografi af en aluminiumslegering. Den svenske melding «Forskning för ett bättre liv», der er illustreret med et halvt barneansigt, er mere dyster.

Forsiderne signalerer forskelle i prioriteringer. Den norske melding signalerer politisk vilje og prioritering af teknologisk forskning med sigte på understøttelse af økonomisk vækst. Den svenske melding spiller på mere bløde livsværdier og understreger forskningens humanistiske potentiale.

Ligheder i visioner

Når man bevæger sig fra forsider og illustrationer og ind i teksternes substans mindskes forskellene umiddelbart. De to meldingers forskningspolitiske visioner er stort set enslydende. Norge skal være «en ledende forskningsnasjon». «Norge skal ligge i teten internationalt når det gjelder ny teknologi, kunnskap og kompetanse». Det samme gælder Sverige. «Sverige skall vara en ledande kunskaps- och forskningsnation». «Sverige skall bli Europas mest konkurrenskraftiga, dynamiska och kunskapsbaserade ekonomi».

Visionerne fokuserer altså i begge meldinger på teknologi og økonomisk

konkurrenceevne. De omtalte forskelle i «indpakning» synes således at være forskelle i legitimeringsstrategi.

Forskelle i ambitioner

Ved nærmere eftertanke er de umiddelbart enslydende visioner imidlertid udtryk for markante forskelle i de to landes forskningspolitiske ambitionsniveau. Norge og Sverige er historisk meget forskellige hvad angår både forskningsindsats, output og impact. Målt i procent af BNP ligger den norske forskningsindsats i nordisk sammenhæng i bund (i 2003 på 1,8 %), mens Sverige ligger helt i top (i 2001 på 4,3 %). Også på outputsiden er der betydelige forskelle de to lande imellem. Tal i den norske melding viser, at mens norske forskere i 2002 publicerede 1,1 videnskabelig artikel pr. 1000 indbyggere, publicerede svenske forskere 1,7 artikel. For at opnå visionerne skal Norge med andre ord tage et forskningspolitisk tigerspring, mens Sverige blot skal opretholde status quo.

Forskelle i problemdiagnose

På denne baggrund er det heller ikke overraskende, at de to meldinger er ganske forskellige i deres problemdiagnose. Den norske melding dokumenterer, at selvom Norge fortsat ligger i baghjul hvad angår ressourcer og output, så har norsk forskning i de senere år faktisk hentet ind på nabolandet Sverige, når man ser på impact målt på citeringer. Diagnosen i den norske melding lyder

derfor «norsk forskning skal styrkes, men ikke endres radikalt».

Den svenske meldings problemdiagnose er mindre offensiv. Her præsenteres udfordringen som at sikre kontinuitet formuleret som at «svensk forskning må fortsætte at holde verdensklasse». Fælles for begge meldinger er, at de lægger op til organisatorisk konsolidering. De store forskningsorganisatoriske reformers tid synes ovre.

Fra vision til handling

Visioner og problemdiagnoser er vigtige elementer i politikudforming. Følges disse ikke op af handling, antager politikken imidlertid form af symbolpolitik. Derfor er det vigtigt at se nærmere på, hvilken «medicin» de to meldinger ordinerer, og hvilke prioriteringer de lægger op til.

Handlingsforslagene i den norske melding er ambitiøse, men det fremgår ikke, hvordan de skal finansieres. Omvendt er handlingsforslagene i den svenske melding relativt uambitiøse, men til gengæld finansieringsmæssigt ganske konkrete. Dette har i nogen grad sammenheng med at den svenske «melding» er en proposition, som forventes at være mere konkret. En stortingsmelding som den norske, skal give udtryk for langsigtede mål og prioriteringer.

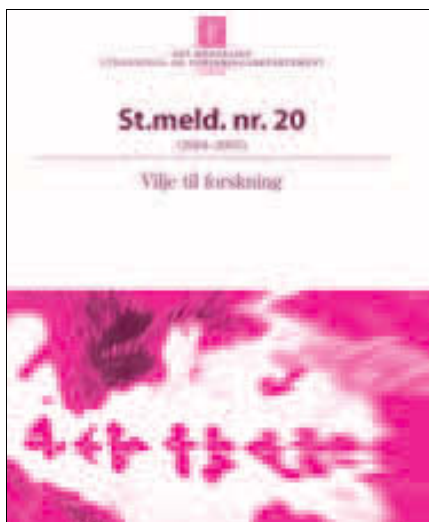
N: Handling uden finansiering

I den norske melding formuleres der handlingsforslag på tre forskellige niveauer. På det helt overordnede niveau foreslås det, at den samlede forskningsindsats i Norge i overensstemmelse med Barcelona-erklæringen skal forøges til 3 % af BNP inden 2010, således at den offentlige indsats øges til 1 % og den private indsats til 2 % af BNP. Meldingens beregninger viser, at dette konkret indebærer et behov for vækst i de offentlige bevillinger på ca. 5,8 mia. NOK samt et vækstbehov fra andre kilder på ca. 23 mia. NOK. Meldingen indeholder imidlertid ingen konkret finansieringsplan udover det faktum, at regeringen vil stille forslag om, at kapitalen i Forskningsfondet fra 2006 forøges fra de nuværende 36 mia. til 50 mia. NOK.

På næste niveau formuleres en række strukturelle og tematiske prioriteringer. Strukturelt skal internationalisering, grundforskning samt forskningsbaseret

innovation prioriteres. Tematisk skal forskning på områderne energi og miljø, mad, hav og sundhed prioriteres, og på det teknologiske område skal særligt forskning i informations- og kommunikationsteknologi, bioteknologi samt materiale- og nanoteknologi prioriteres.

På det tredje niveau foreslås en lang række strukturelle og proceduremæssige tiltag, i alt 64 tiltag, inkluderende «alt

godt fra havet». For at illustrere spændvidden kan det blandt andet nævnes, at fagevalueringer foreslås videreudviklet, at ordningerne «Yngre fremragende forskere» samt «Sentre for fremragende forskning» foreslås udvidet, at en national strategi til styrkelse af grundforskning i matematik, naturvidenskab og teknologi foreslås udarbejdet etc. Karakteristisk er det imidlertid, at der ingen kobling er mellem de overordnede finansieringsmålsætninger, de strukturelle og tematiske prioriteringer og de konkrete handlingsforslag.

S: Handling med finansiering

Den svenske melding er langt mere konkret hvad angår finansiering, men også mindre ambitiøs og mere kortsigtet. Den svenske melding foreslår, at forskningsfinansieringen forøges med 2,34 mia. SEK i perioden 2005–2008. Alle midler er specificeret i en matrix opstilling både i forhold til prioriterede områder og temaer samt i forhold til hvem der skal udmønte dem.

Medicinsk og teknisk forskning skal tilføres henholdsvis 400 og 350 mio. SEK, virkemidlet «stærke forsknings-

miljøer» 300 mio. Vetenskapsrådet skal udmønte 1 mia., ½ mia. skal kanaliseres direkte til universiteter og højskoler og de resterende midler skal fordeles via andre forskningsfinansierende aktører (frem for alt Vinnova, FAS og Formas).

Politiske dokumenter

Begge meldinger indeholder analyser, der gennemgående er af god kvalitet. Analyserne er dog også politiske, hvilket blandt andet kommer til udtryk i relation til hvilke lande meldingerne vælger at sammenligne den nationale forskningsindsats med. Den norske melding sammenligner hovedsageligt med de øvrige nordiske lande og kun i mindre grad med andre udvalgte OECD-lande. Dette bidrager til at give et billede af Norge som et land, der bør forøge sin forskningsindsats betydeligt.

Den svenske melding sammenligner kun med elitelande, forstået som lande der har en meget høj forskningsindsats og/eller scorer højt på output og impactmål. Dette bidrager til at give et billede af Sverige som et land, der har potentiale til at forblive i eliten.

Manipulerbare tal?

Nøgletallene i de to meldinger er ikke alle sammenlignelige. Tallene i den norske melding er up-to-date. Dette gælder ikke for den svenske. Specielt tallene vedrørende citeringsomfang viser variation. Af den norske melding fremgår det f.eks., at Danmark siden 1990 har ligget højere end Sverige, hvad angår den såkaldte relative citeringsgrad, et mål der opgør antallet af citationer relativt til antallet af publikationer. I den svenske melding er billedet omvendt. Her ligger Sverige højere end Danmark. Forklaringen er formentlig forskelle i opgøringsmetoder. Problemet er bare, at metodikken ikke er gennemskuelig. I den norske melding henvises der systematisk til de kilder, der ligger til grund, så der vil problemet med lidt besvær kunne forfølges. Den svenske melding derimod er upræcis i sine kildeangivelser. Dette behøver ikke at være udtryk for talmanipulation, men dårligt håndværk er det i hvert fald.

Hanne Foss Hansen er professor i offentlig forvaltning og organisation på Institut for Statskundskab på Københavns Universitet.

Etterkrigspolitikerne og forskningspolitikken

Betydelig enighet til tross, det fins eksempler på skillelinjer i norsk forskningspolitikk – særlig på 1970-tallet. I senere år minner engasjementet i partier og storting om en forskningspolitisk abdikasjon.

HANS SKOIE

Stortingets behandling av forskningssaker har hovedsakelig vært preget av stor grad av enighet og beskjeden interesse, særlig de siste tiår. Det reflekteres i et betydelig fravær av partipolitisk uenighet og debatt. Initiativet har stort sett ligget i sentraladministrasjon og hos forskere og forskningsadministrative organer. Mange av «partienes talsmenn» på området bærer preg av at de har liten interesse for feltet. Selv om det til tider har hersket uenighet, har dette sjelden nedfelt seg i partiprogrammer, stortingsinnstillinger eller offentlig debatt. Forskningspolitikken har bare unntaksvis kommet på dagsorden, slik den gjorde i den tidlige etterkrigstid og i 1970-årene.

Interesserte statsråder: Brofoss og Hauge

Ved krigens slutt stod det dårlig til med norsk forskning. Flere statsråder i den nye Arbeiderpartiregjeringen var imidlertid opptatt av forskning og teknologi. I 1946 bemerket statsminister Einar Gerhardsen at: «Den industrielle kappestrid om teknisk forskning er begynt. Her må vi ta et krafttak for å ta igjen det forsømt.» Forsvarsminister Jens Chr. Hauge var særlig opptatt av Kjeller-instituttene og atomforskningen, mens finansminister Erik Brofoss inkluderte forskningen i det første langtidsprogrammet.

I denne perioden lyktes også Arbeiderpartiet i å etablere et nært for-

hold til flere forskningspolitisk interesserte realister og teknologer som Randers, Lied, Major og Hurlen, m.fl. Mange av dem hadde vært i England eller USA under krigen og ble talsmenn for ekspansjon og forandring. Snart så man konturene av en ny teknisk-industriell instituttsektor med Kjeller, Gaustadjordet og Gløshaugen i sentrum. Samtidig fikk man tre nye forskningsråd innenfor

Visjonen i 1945

«De vitenskapelige og andre kulturelle institusjoner må få kår som svarer til deres høye verdi for hele folkets kulturnivå og gis det videst mulige selvstyre.» «... den vitenskapelige forskning på produksjonens område utbygges videre og organiseres rasjonelt med et sentralinstitut for utnyttning av forskningens resultater i produksjonens tjeneste.»

Fra de politiske partienes fellesprogram i 1945

henholdsvis teknologi, allmennvitenskap og landbruk (NTNF, NAVF og NLVF). De ble helt sentrale i norsk forskning – bl.a. som møteplass for forskere, industriledere og representanter for statsadministrasjonen.

Partiene fører an

De to største partiene (som vi forholder oss til her) – Arbeiderpartiet og Høyre – behandlet forskningen mer inngående

enn de øvrige partiene – bl.a. i egne komiteer og konferanser. Som et ledd i forberedelsene til arbeidsprogrammet for perioden 1966–69 oppnevnte Arbeiderpartiet et utvalg med Finn Lied som leder for å drøfte «hovedlinjer i den teknologiske utvikling». Partiet arrangerte også en heldagskonferanse med utgangspunkt i innstillingen. Det vakte oppsikt som følge av at det var første gang en konferanse av denne art fant sted. Høyre fulgte opp med en omfattende drøfting av «utdannelsessamfunnet» i en egen konferanse kort tid etter. Forskning og høyere utdanning ble tema under valgkampen i 1965.

Annen runde fulgte i årene 1970–76. Arbeiderpartiet oppnevnte et utvalg med Per Kleppe som leder og arrangerte sammen med Arbeidernes opplysningsforbund og Landsorganisasjonen en heldagskonferanse med tittelen «Forskning og samfunnsomforming». Utvalgsarbeidet ble denne gang ikke fullført – trolig som følge av at Kleppe ble statsråd. Samtidig oppnevnte Høyre et forskningspolitisk utvalg med Lars Roar Langslet som leder for å forberede debatten om den første forskningsmeldingen.

Den tredje runden fikk man etter at Regjeringen Willoch overtok i 1981. Arbeiderpartiet la fram en «Handlingsplan for industrien». Samtidig publiserte partiets utvalg for utdanningspolitikk med rektor Edvard Befring som leder en rapport med tittelen «Utdanning for framtida». Høyre oppnevnte våren 1982

et utvalg om høyere utdanning. Her heter det at man ikke har sett seg i stand til å ta opp forskning som eget punkt, men anbefaler at «dette tema blir utredet så hurtig som mulig». Høsten 1983 nedsatte partiet et eget teknologiutvalg med stortingsrepresentant Per-Kristian Foss som leder. I perioden som fulgte, døde denne aktiviteten hen, og det ble i all hovedsak slutt på partiutvalg og konferanser som behandlet forskningspolitiske emner. Partienes førerskap ble borte.

Fra konferansen «Samfunnsforskningens muligheter i samfunnsutviklingen» våren 1965. Fra venstre: Professor Vilhelm Aubert, professor Torstein Eckhoff og professor Johs. Sandven (foto: Forskningsnytt, nr. 3, 1965).

Samfunnsforskningen skaper skillelinjer

Allerede i den tidlige etterkrigstid fikk man klare eksempler på at Arbeiderpartiet møtte de nye samfunnsfagene med betydelig tillit og forventning. Høyre var langt mer skeptisk. Våren 1965 tok statsråd Sivertsen initiativet til konferansen «Samfunnsforskningens muligheter i samfunnsutviklingen». Her hevdet han at:

«Det er eit stort behov for å bygge ut kontakten mellom Regjeringa og dei som står oppe i aktiv samfunnsvitenskapelig forskning. Dette er kanskje den mest nødvendige kontakt ei regjering kan søke i dag.»

Per Kleppe mente at «vi vet ikke nok» til å kunne omforme samfunnet. I et intervju i 1969 uttalte han bl.a.:

«Et parti som tar sikte på forandring av samfunnet i sosialistisk retning har naturlig nok større behov for støtte i

forskning og forsøk enn partier som i store trekk er fornøyd med tingenes tilstand».

Aubert og Eckhoff skeptiske

Flere ledende forskere med Vilhelm Aubert og Torstein Eckhoff i spissen var skeptiske til Sivertsens initiativ. Aubert innrømmet at «et samfunn i så rask forandring som vårt, må skaffe seg de følehorn som finnes mot den ukjente framtid» og advarte mot «målforskning»,

mens Eckhoff på sin side understreket betydningen av teori: «Skal samfunnsvitenskapene bli et virkelig verdifullt hjelpemiddel for myndighetene, må vi i første omgang bygge opp den generelle samfunnsvitenskapelige teori. ...»

Forslaget om et eget forskningsråd for samfunnsplanlegging fra 1970-årene ble møtt med lignende argumenter fra forskerne. Høyre var mot en nær kobling mellom de nye samfunnsfagene og politisk/administrative oppgaver og advarte mot at samfunnsfagene ble «instrumenter for den løpende politiske planlegging».

Arbeiderpartiets interesse for samfunnsfagene kulminerte på begynnelsen av 1970-tallet med forslaget om et forskningsråd for samfunnsplanlegging. Senere kjølnet entusiasmen. Statsråd Einar Førde uttalte i 1980 at politikerne var blitt mer skeptiske til forskningen – den hadde ikke gitt «langt bed-

re innsikt i samfunnet» slik optimistene hadde håpet på. Debatten om samfunnsforskningen stilnet hen med det nye forskningsrådet for anvendt samfunnsforskning (NORAS) og Norges forskningsråd i særdeleshet. Høyres støtte til NORAS representerte i så måte et interessant vendepunkt.

Forskningspolitisk abdikasjon?

Den svake interessen i partier og storting de siste årene er overraskende i lys av FoU-virkosomhetens betydelige omfang og direkte og indirekte betydning for samfunnsutviklingen. Forskningen er ikke noen enhetlig organisasjon og er preget av stor kompleksitet. Resultatene er dessuten ofte usikre og ligger langt fram i tiden. Slike forhold innebærer at sakskomplekset sjelden appellerer til politikerne – feltet får ord på seg for å være krevende og lite meritterende – velgerappellen er liten.

På slutten av 1980-årene døde partiutvalgene og konferansene om forskningspolitikk i all hovedsak hen. Dette til tross for at en rekke store saker ble behandlet – stort sett uten dissens.

Det gjelder bl.a. Norges forskningsråd, Fondet for forskning og nyskaping, det såkalte «BNP-målet», oppdragsforskningens uavhengighet og EU-forskningen. Her opplevde man så godt som ikke partipolitisk uenighet. Politikerne har primært vært opptatt av lettvinne løfter om vekst i landets samlede FoU-volum.

Liten interesse for store saker

Utformingen av forskningens oppgaver og innretning har derimot vært viet liten oppmerksomhet. Også etableringen av nye universiteter har fått et tilnærmet automatisk preg. Politikken settes til side. Enkelte forskningsetiske saker representerer imidlertid et unntak. Forskningsetikk og teknologivurdering er åpenbart saksfelt som fenger og som bl.a. har manifestert seg i debatten rundt bioteknologilov og teknologiråd.

Artikkelen er basert på Hans Skoie (2005) Norsk forskningspolitikk i etterkrigstiden. Cappelen Akademisk forlag.

Hans Skoie er ansatt ved NIFU STEP.

Den «nye» forskningssektoren

I St.meld. nr. 20, *Vilje til forskning*, er helseforetakene for første gang omtalt som en egen offentlig forskningssektor. Noe av bakgrunnen er at Helse- og omsorgsdepartementet har etablert en mer målrettet finansieringsordning for forskningen etter at staten overtok eierskapet til sykehusene.

GUNNAR SIVERTSEN

En fjerdedel av alle norske artikler i internasjonale vitenskapelige tidsskrifter som indekseres ved *Institute for Scientific Information*, har forfatteradresser ved sykehusene. Selv om disse artiklene ofte er basert på samarbeid med forskere i utlandet og ved universiteter og høyskoler, viser omfanget av publikasjoner at en ikke uvesentlig del av norsk forskning foregår i sykehusene. Derfor er det god grunn til å omtale helseforetakene som en egen offentlig sektor for forskning.

Artiklene som publiseres fra sykehusene, blir registrert i velordnede bibliografiske baser hvor det er lett å finne ut hvilke emner som utforskes, hvem som forsker og hvor de arbeider. Men det er vanskelig å fastslå omfanget av denne forskningen på innsattssiden. Finansieringen kommer fra et uoversiktlig mangfold av offentlige og private (både ideelle og kommersielle) kilder i både inn- og utland. Grensen mellom helseforetakene og de andre sektorene for forskning er dessuten vanskelig å trekke. Mange er ansatt både ved universitet og sykehus, og finansiering og andre ressurser deles i samarbeidsprosjekter.

Løft til sykehusforskningen

Noe av finansieringen kom tidligere fra Helse- og omsorgsdepartementet ved at Rikshospitalet og de andre universitets-sykehusene fikk særskilte tilskudd til forskning. Men det har vært vanskelig å

få dokumentert hvor disse midlene tok veien og hvilke resultater de gav. I 2004 iverksatte Helse- og omsorgsdepartementet en ny og delvis resultatbasert finansieringsordning for forskningen ved sykehusene. Til dette formålet fordeles nå årlig nær 400 millioner kroner over statsbudsjettet til de fem helseregionene (posten var før på 96 millioner). Beløpet har gitt et løft til forskningen i sykehusene, som for øvrig også omfatter annen helsefaglig forskning enn den medisinske.

En basisbevilgning på førti prosent av beløpet fordeles likt mellom de fem helseregionene. De øvrige seksti prosent fordeles mellom regionene etter antall vitenskapelige publikasjoner og doktorgrader. Systemet for måling og vektning av doktorgrader og publikasjoner er utviklet ved NIFU STEP, som også ivaretar driften inntil videre. Doktorgrader tilknyttes helseforetak som har gitt det vesentlige av finansieringen og/eller arbeidsstedet til prosjektet. Vitenskapelig publisering beregnes etter i hvilken grad helseforetaket har bidratt til publikasjonen (andel av forfatteradressene) og i hvilket tidsskrift artikkelen er publisert. Prestisjetunge tidsskrifter gis større vekt enn andre for å sikre at man stimulerer til kvalitet, ikke bare flest mulig publikasjoner. Lister over publikasjonene blir offentliggjort elektronisk slik at hvert sykehus får synliggjort sin forskningsinnsats.

Samarbeidsorganer

Departementet har ikke lagt føringer på hvordan forskningsmidlene skal forde-

les i hver helseregion. Men når midlene kommer dit, er situasjonen den at hvert sykehus (også de som ikke er universitetssykehus) kjenner sitt bidrag til midlenes størrelse i form av doktorgrader og publikasjoner. Dette gir et fokus på hvor forskningen faktisk foregår og mulighetene for videre forskning. Det gir også et fokus på forskning knyttet til sykehusenes egne formål og behov.

Hver helseregion har et samarbeidsorgan for regionens sykehus og universitet og høyskoler. Det er disse organene som fordeler midlene, som også kan gå til samarbeidsprosjekter med institusjoner utenfor helsesektoren. For å fordele midlene bruker samarbeidsorganene ulike metoder. Ordningen i Helse Vest er nylig evaluert, se egen artikkel om dette.

Forskningsmidler til helseregionene fra Helse- og omsorgsdep. i 2004. Mill. kr.

	Basis	Resultatbasert	Sum
Helse Øst	30,6	47,8	78,4
Helse Sør	30,6	93,4	124
Helse Vest	30,6	47,2	77,8
Helse Midt-Norge	30,6	25,4	56
Helse Nord	30,6	15,8	46,4
Sum	153	229,6	382,6

Kilde: Helse- og omsorgsdepartementet.

Gunnar Sivertsen er ansatt ved NIFU STEP.

Hvordan fordeles forskningsmidlene?

Hver helseregion har et samarbeidsorgan som fordeler forskningsmidlene i regionen. En evaluering av samarbeidsorganet i Helse Vest påviser et fruktbart samarbeid mellom helseforetaket og universitetet. Men samarbeidsorganet står også overfor betydelige utfordringer – som det nok ikke er alene om.

KARL-ERIK BROFOSS

De siste par årene har de regionale samarbeidsorganene for helseforetak, universiteter og høyskoler i helseregionene fordelt betydelige forskningsmidler. For 2004 fordelte eksempelvis Helse Vest 70 millioner kroner til forskningsformål. Habilitetsproblemet melder seg raskt når et organ med klare partsinteresser skal fordele betydelige forskningsmidler.

Habilitetsproblemet

Man står overfor et prinsipielt problem som blir særlig tydelig i de regionale samarbeidsorganene: på den ene side skal man vurdere søknader på et rent faglig grunnlag samtidig som man skal sikre at regionens forskningsbehov blir ivarettatt – noe som krever lokal kjennskap. I slike sammenhenger blir alle aktører med institusjonelle egeninteresser. Etter vår vurdering har man da et nesten uløselig problem: hvordan sikre faglig distanse samtidig som man opprettholder en nærhet og eierskap til de strategiske forskningsbehovene?

Samarbeidsorganet har vært seg dette problemet bevisst. For å sikre en nødvendig distanse har man i behandlingen av søknadene for 2004 brukt en person fra Helse Nord som leder for vurderingsutvalget. I den pågående vurderingsrunden for tildeling av forskningsmidler for 2005 har man forsterket vurderingskomiteen med ytterligere et eksternt medlem. Dette er utvilsomt et fornuftig grep, men er det tilstrekkelig? I en tidligere søknadsrunde kom Helse Nord med et innspill for å løse problemet. De foreslo å bytte søknadsbunker slik at Helse Nord vurderte den faglige gehalten i søknadene til Helse Vest og

Foretaksreformen medførte betydelig satsing på forskning (foto: Scanpix/Creative).

vise versa. Innspillet fra Helse Nord ble drøftet i samarbeidsorganet, og følgende vedtak ble gjort: «Det regionale samarbeidsorganet ønsker fortsatt å håndtere egen søknadsbunke, først og fremst fordi det gir en bedre mulighet til å bruke strategiske vurderinger i tildelingen av forskningsmidlene» (sak 20/2003).

Samarbeidsorganet var altså av den oppfatning at det ville miste kontroll og styring med prosessen hvis eksterne miljøer ble trukket inn. Men forslaget innebar kun at eksterne skulle vurdere den faglige siden ved søknadene og foreta en prioritering dem imellom på dette grunnlag. Deretter ville det være opp til samarbeidsorganet å trekke inn de mer strategiske elementene i den endelige vurderingen. En slik prosedyre ville, etter vår vurdering, hindre eventuelle spekulasjoner om manglende habilitet i vurderingsprosessen, samtidig som det sikret samarbeidsorganet et tilstrekkelig strategisk handlingsrom.

Skjevfordeling

Evalueringen av samarbeidsorganet i Helse Vest viser også at forskningsmidlene blir meget «skjevfordelt» ved at de sterke forskningsmiljøene klart favoriseres. Denne skjevfordelingen sammenfaller med en geografisk dimensjon – de store sentrale institusjonene står sterkt, mens de mindre ute i distriktene står temmelig ribbet tilbake. Dette er et problem som sannsynligvis gjelder samtlige helseregioner. Hva kan man gjøre for å endre på dette? Helse Vest har tatt en rekke strategiske grep. Det viktigste er at man avsetter 25 prosent av midlene til fordeling utenfor den vanlige søknadsbehandlingen. Dette muliggjør tiltak for å fremme forskning på tematiske områder med en liten forskningsinnsats. Det gir også mulighet til å styrke forskningsvirksomheten ved de små helseforetakene gjennom en preferansebehandling av disse. På kort sikt er sannsynligvis det mest effektive tiltaket at samarbeidsorganet krever at det skal samarbeides på tvers av helseforetakene, og da må de tunge forskningsmiljøene trekke med seg de små. Dette vil bidra til på sikt å øke forskningskompetansen ute i regionen, men sannsynligvis bare i begrenset omfang. Forskning er og forblir en elitistisk virksomhet. Det bør man ta inn over seg, også ved iverksettingen av det nye finansieringssystemet.

Artikkelen bygger på «Det regionale samarbeidsorganet mellom Helse Vest og Universitetet i Bergen. En evaluering», utført av NIFU STEP. Evalueringen fins på www.helse-bergen.no

Karl Erik Brofoss er ansatt ved NIFU STEP.

Fulbright-programmet

En investering for fred

Fulbright-programmet fra 1946 er et system for utveksling av studenter, lærere og forskere mellom USA og andre land. Om lag 3400 nordmenn har vært stipendiater i USA. Programmet er langt mer enn en faglig utvekslingsordning, hevder artikkelforfatteren.

TORE OLSEN

Fulbright-programmet er i dag et stort og tradisjonsrikt program som snart fyller seksti år. Det ble etablert i 1946, og etter en beskjeden start vokste det raskt til et knippe av bilaterale avtaler med land over hele verden. Den visjonære pådriveren var senator J. William Fulbright (se ramme neste side).

Tradisjonsrikt og allsidig

Det samlede antall deltakere har vokst til 90 000 amerikanere og 130 000 borgere fra i alt 140 forskjellige nasjoner. Dette er en betydelig hær av mennesker som både har fått et rikt faglig utbytte og et godt kjennskap til et annet land. Tilbake i sine hjemland bidrar stipendiatene derfor til en mer opplyst debatt om internasjonale stridsspørsmål og samfunnsspørsmål generelt, slik Fulbright ønsket.

Deltakertallene for utvekslingen mellom USA og Norge er store. Til sammen har om lag 3400 nordmenn vært stipendiater i USA og 1250 amerikanere i Norge. Det første norske kullet dro til USA i 1949 og besto av 104 stipendiater. Til Norge kom 34 amerikanere. Den første etterkrigstid var preget av gjenoppbygging og en sterk tro på naturvitenskapens betydning. Det var derfor rimelig at nesten halvparten av stipendiatene det året var teknologer eller realister. Men det var også andre store grupper som økonomer, medisinere og – noe overraskende – kunstnere. Kullet den gang, som alle senere kull, var preget av stor faglig bredde.

“Educational exchange can turn nations into people, contributing as no other form of communication to the humanizing of international relations. Man’s capacity for decent behavior seems to vary directly with his perception of others as individual humans with human motives and feelings, whereas his capacity for barbarism seems related to his perception of an adversary in abstract terms, as the embodiment, that is, of some evil design or ideology.»

J. William Fulbright

Multiplikatoreffekt

Alle Fulbright-stipendiater vil erfare at stipendiet åpner dører. I det første kullet var den kjente arkitekten Arne Korsmo og hans kone, smykkkunstneren Grete Prytz. Korsmo oppholdt seg ved Museum of Modern Art i New York hvor han traff flere av tidens store arkitekter, blant andre Frank Lloyd Wright og Walter Gropius. Korsmo ble, uten tvil, inspirert av sitt opphold i USA. Det ble også Prytz, som studerte ved Institute of Design i Chicago. Det var en meget spesiell institusjon grunnlagt av en flyktning, Laszlo Moholy-Nagy, som også kom fra den tyske Bauhaus-skolen. Både Grete Prytz og Arne Korsmo har satt dype spor på sine respektive felt.

Med i det første kullet var også Otto Bastiansen, senere professor i kjemi. Han var først knyttet til NTH og deretter Universitetet i Oslo hvor han også var rektor. Bastiansen dro til California Institute of Technology og arbeidet i gruppen som ble ledet av Linus Pauling, en senere vinner av to nobelpriser. Bastiansen¹ skrev med begeistring om det store utbyttet av oppholdet på Caltech, og understreket også en viktig generell side ved et stipendopphold. Det knyttes ikke bare bånd mellom stipendiaten og fagmiljøet, men på sikt også til andre miljøer spredt over hele verden. Denne multiplikatoreffekten knyttet til alle stipend kan ikke overvurderes. Bastiansen kalte det et finmasket nettverk av vennskap, forståelse og sympati som omslutter og tjener som et sikkerhetsnett for en utsatt verden. Det er et ønske helt i Fulbrights ånd.

Lysgaard, Rokkan, Valen, ...

Stipendiatlistene fra de ti første årskullene viser mange kjente navn. De er spredt på mange fag, og flere har utvilsomt markert seg som sentrale personer i fagets utvikling og praktisering i Norge. I samfunnsfag finner man for eksempel Sverre Lysgaard, Stein Rokkan, Henry Valen og Johan Galtung. Blant juristene finner man Anders Bratholm, Torkel Opsahl, Erling Sandene, Erling Selvig og Tor E. Staff. Tilsvarende lister kan lages for andre fag og sikkert også for andre kull. Men allikevel er det alltid noen som stiller spørsmål ved om slike stipendier er en god investering. For Fulbright-programmet kan man da

Senator J. William Fulbright (arkivfoto: Fulbright Foundation, Oslo)

trygt vise til de første kullene, for her er alle bevisene inne. Det positive svaret ligger i de tidlige stipendiatenes senere livsløp.

For Norges vedkommende falt antallet stipendiatler jevnt frem til 1970, men så kom president Johnsons straffeaksjon (se ramme), og fallet ble dramatisk. Det rammet i første rekke amerikanske stipendiatler, og i bunnåret 1969/70 kom det bare to til Norge. Senere har antallet tatt seg opp igjen, og i de senere årene har det vært mellom 40 og 50 norske stipendiatler og halvparten så mange amerikanske. Finansieringen er også annerledes. I dag er kildene offentlige bevilgninger både fra USA (30 %) og Norge (70 %).

Verktøy for demokrati og fred

Senator Fulbrights visjon for programmet gjør det til noe mer enn et knippe av faglige utvekslinger. Han overførte mange av holdningene i et demokrati til forholdet mellom nasjoner. Et demokrati blomstrer hvis borgerne fritt kan drømme og drøfte det umulige med hverandre. Også på et internasjonalt plan bør vi kunne tenke det utenkelige og drøfte løsninger. Men skal dette bli fruktbart må vi forstå andres beveggrunner og ha utviklet en gjensidig tillit. Det er her utvekslingsordninger er et viktig verktøy.

I 1982 kom en 25 år gammel Jan Egeland, i dag visegeneralsekretær i FN, til Berkeley med et Fulbright-stipend. Dette var, som han selv skriver², ti år etter at han hadde protestert mot USAs deltakelse i Vietnam-krigen og ni år etter han hadde skrevet en spesialoppgave om Che Guevara. Han takker for den dyper innsikt han har fått om USAs vanskelige oppgave som supermakt, men understreker at han ikke har skiftet syn på konfliktene i Latin-Amerika. Egeland mener programmets styrke ligger i at det ikke er misjonerende for ett syn. Han slutter med

et ønske: «Vi trenger førti ganger førti nye år med Fulbright-programmet som har uttryddet så mange myter, bygget opp så mye tillit og forståelse i en verden som så sårt trenger nettopp det.»

Senatoren

J. William Fulbright (1905 – 1995) var en av det forrige århundrets mest innflytelsesrike amerikanske utenrikspolitikere. Han ble aldri utenriksminister, men var senator i 30 år og ledet Senatets mektige utenrikskomité i 15 av dem. Han ble av mange kalt «tenkeren» og pekte ofte selv på at han hadde vært professor før han ble politiker. Etter sin bachelorgrad i statsvitenskap fra University of Arkansas 20 år gammel vant han det prestisjefylte Rhodes-stipendiet som muliggjorde et fireårig studieopphold i Oxford. Her tok han sin mastergrad og ble overbevist om verdien av å studere i et annet land. Deretter studerte han juss ved George Washington University og ble advokat. Vel hjemme igjen på sitt gamle universitet steg han raskt i gradene til å bli universitetets rektor som 34-åring – den yngste på noe statsuniversitet.

Fulbright ble valgt som representant til Kongressen i 1942 og havnet i Husets utenrikskomité. Allerede det første året stod han bak den såkalte Fulbright-resolusjonen som åpnet for at USA ble medlem i FN. To år senere ble han valgt til senator fra Arkansas. Også i Senatet var Fulbright aktiv fra første stund. To uker etter at atombomben ble sluppet over Hiroshima fremmet han et tillegg til loven om militært overskuddsmateriell som gjorde det mulig å finansiere et stipendprogram. USA hadde store mengder materiell som det var kostbart å ta vare på og som mange land ønsket å overta, men ikke hadde råd til å kjøpe, spesielt hvis man skulle betale i dollar. Fulbrights forslag innebar at USA overførte overskuddsmateriell for en rimelig penge og mottok betaling i landets valuta. Disse motverdimidlene ble så brukt til å lønne amerikanske studenter og forskere når de kom til landet, og delvis til landets egne stipendiatler som dro den andre veien. Dette var å smi sverd om til ploger.

Senator Fulbright var både elsket og hatet. Som eneste senator stemte han mot bevilgninger til senator McCarthys komité som drev heksejakt på all uamerikansk virksomhet. I 1966, i boken *The Arrogance of Power* angrep han begrunnelsene for Vietnamkrigen og de strømninger som førte til den. Boken inneholder noen sjeldent grundige analyser av amerikansk politikk og er meget lesbar den dag i dag. Gjennom taler og boken ble Fulbrights uenighet med president Lyndon B. Johnson offentlig kjent. Det kostet ham dyrt. Presidenten svarte med å kutte bevilgningene til Fulbright-programmet med 70 %. Synet på Vietnam-krigen, og i tillegg Fulbrights kritikk av USAs politikk i Midtøsten og Israels lobbyvirksomhet gjorde ham raskt til en utryddingstruet politiker. Han ble da heller ikke renominert i 1974.

¹Tale ved 40-årsmarkeringen, «Higher education past, present, future»: U.S. Educational Foundation in Norway, 1991.

²Jan Egeland, «Killing Myths and Prejudices: Bridging the Atlantic Gap» i *The Fulbright Experience 1946-1986*, Transaction Books, 1987.

Tore Olsen er styreleder for Fulbright-programmet og har selv vært Fulbright-stipendiat. Han er tidligere professor i fysikk og avgått ekspedisjonssjef for Forskningsavdelingen i Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.

Strategi med lite fokus

I 2004 la Utdannings- og forskningsdepartementet frem en strategi for norsk forsknings- og teknologisamarbeid med USA og Canada. Har vi bruk for en slik strategi, spør tidligere vitenskapsråd i Washington, Tore Li, i denne kommentaren.

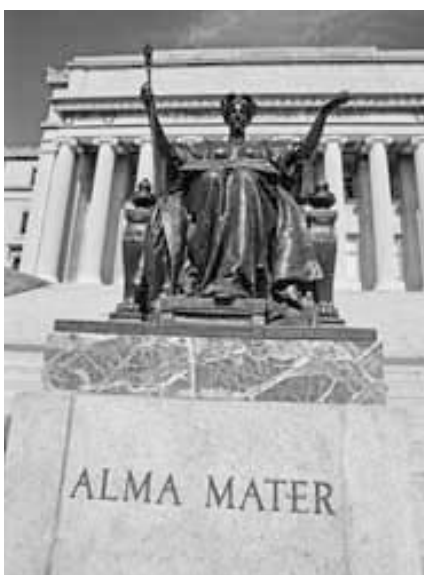
TORE LI

Siden den annen verdenskrig har norsk forskning i særlig grad vendt blikket mot USA for å hente vitenskapelig inspirasjon og innsikt. Grunnen til det er åpenbar: Etter 1945 har USA fremstått som en supermakt innenfor forskning og teknologi. Før krigen, i hvert fall før nazistenes maktovertagelse i 1933, søkte norske forskere seg i stor grad mot Tyskland. Grunnen til det er også åpenbar: Tyskland var den ledende nasjon innenfor vitenskap og teknologi.

USA er fortsatt verdens ubestridte FoU-supermakt. Norske forskere retter ikke i samme grad som tidligere blikket mot Nord-Amerika. Europa har kommet mer i forgrunnen. Dette skyldes dels at europeiske forskningsmiljøer er blitt mer interessante, og dels at Norge som medlem av EUs forskningssamarbeid bruker 500 mill. kr hvert år på å fremme norske forskningsmiljøers kontakt med europeiske partnere.

USA versus EU

Av dette kan man trekke to slutninger. For det første, norske forskere søker in-

USA har vært en «nærende kunnskapsmor» for mange nordmenn. Columbia University i bakgrunnen. (Foto: Scanpix)

ternasjonale partnere i land og miljøer som ligger i forskningsfronten. For det andre, norske forskere følger i en viss grad pengestrømmen også når det gjelder internasjonalt forskningssamarbeid.

Imidlertid vil jeg også våge meg på

en tredje slutning: Norske forskere legger mer vekt på vitenskapelig enn økonomisk premiering når det gjelder valg av internasjonale FoU-partnere. «Money counts, but scientific excellence decides». Det synes jeg er betryggende, og det må være noe av forklaringen på hvorfor norske forskere fortsatt i ganske stort monn søker seg mot USA til tross for at norske myndigheter knapt gir dem en krone i direkte tilskudd til det. Her ser jeg bort fra den gunstige skatteordningen for norske forskere i USA (to år med full, skattefri lønn).

Trenger man da en strategi for å ivareta det samarbeidet som norske forskere selv i en årrekke har pleid gjennom personlige kontakter og initiativ? Vel, en myndighetsstrategi kan neppe skade. Og den kan jo bli litt interessant for norske miljøer når det legges litt penger i den, slik regjeringen har gjort i forbindelse med siste statsbudsjett. Men 13,5 mill. kr er småpenger i forhold til det beløp norske myndigheter bruker på FoU-samarbeidet med EU. Vi får bare håpe at den gunstige skatteordningen for norske forskere i USA ikke bortfaller, slik det har gått forlydender om.

Det er jo heller ikke måte på hvilke fagområder Nord-Amerika-strategien skal dekke. Her er det ikke mye fokus. Slik blir det ofte når myndighetsstrategier skal forankres i ulike grupperinger. Men la Nord-Amerika-strategien få virke en stund, og la oss se om den kan bli et verdifullt supplement til det som alltid vil være det viktigste – det personrettede samarbeidet mellom forskere i Norge og Nord-Amerika.

Tore Li har tidligere vært vitenskapsråd i Washington og er nå seniorrådgiver i Næringslivets Hovedorganisasjon.

Hovedpunkter i strategien

- Bidra til en langsiktig og forsterket opptrapping av FoU-samarbeidet med USA og Canada.
- Bidra til økt kvalitet i norsk forskning
- Bidra til FoU- og kunnskapsbasert næringsutvikling i Norge.

Faglige områder det skal samarbeides om er bl.a.: energiforskning med fokus på hydrogen, olje- og gassrelatert forskning, informasjons- og kommunikasjonsteknologi, nanoteknologi, maritim teknologi, bioteknologi, marin forskning, klimaforskning, polarforskning, forskning om flerkulturelle forhold, forskning om nord-amerikanske forhold, konflikter og fredsprosesser, forsvars- og terrorismerelatert forskning og romrelatert forskning.

Regjeringen har satt av 10 mill. kr over Utdannings- og forskningsdepartementets budsjett og 3,5 mill. kr over Landbruks- og matdepartementets budsjett. Norges forskningsråd og Innovasjon Norge skal følge opp Nord-Amerika-strategien.

St. meld. nr. 25 (2004–2005): Om regionalpolitikken

Utradisjonell distriktspolitikk

I disse dager behandler Stortinget to stortingsmeldinger med forskning og innovasjon på dagsorden. Ikke bare i forskningsmeldingen, men også i regionalmeldingen får innovasjonspolitikken en framtreddende plass – og på en positiv måte, hevder artikkelforfatteren.

SVEIN OLAV NÅS

Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) la i april fram stortingsmeldingen *Om regionalpolitikken*. Med denne meldingen viderefører departementet sin posisjon som en vesentlig aktør i innovasjonspolitikken.

Et hovedpremiss i meldingen er følgende: *Regionale variasjoner* i nærings- og kunnskapsmiljøer avkrever *regional differensiering* av politikk og virkemidler. For å oppnå ønsket effekt, må ulike politikkområder ses i sammenheng, noe som igjen impliserer et brudd med tradisjonell sektortenkning. Men meldingen understreker også – i tråd med partifargen(e) – det grunnleggende behovet for stabile rammevilkår; renter, valuta og skatt.

Region versus fylke

For å oppnå differensieringen av politikk og virkemidler, ønsker regjeringen i størst mulig grad å desentralisere beslutninger slik at de tilpasses utfordringene i ulike regioner. Det omfatter en videre satsing på det desentraliserte Innovasjon Norge, men først og fremst en desentralisering av beslutningsmyndighet til lokale og regionale aktører. Særlig det fylkeskommunale nivået har blitt en betydelig utviklingsaktør og gis en viktig lederrolle i koordineringsarbeidet. Det presiseres imidlertid at fylkene ikke er det mest hensiktsmessige nivået i alle sammenhenger, og en åpner spesielt for å vurdere utviklingen i større regioner. En ønsker å styrke samarbeidet både mot storbyene og mot og mellom andre re-

«Globaliseringa gir regional og lokalsamfunn store og nye utfordringar, som vi berre kan møte ved å auke innovasjons- og omstillingsevna i næringslivet og i arbeidslivet» (St. meld. nr. 25 (2004–2005): Om regionalpolitikken, s. 1).

gionale sentra – en koordineringspolitikk som forutsetter at de ulike regioner og institusjoner får anledning til å utvikle seg ulikt. Det betyr også at alle regioner ikke forventes å skulle utvikle seg til «komplette» lokale innovasjonssystemer.

Meldingen skiller mellom *regionalpolitikken* som skal dekke hele landet og alle typer regioner, og *distriktspolitikken* som sikter mot å avhjelpe spesifikke problemer i områder med et sårbart eller sviktende næringsgrunnlag.

I tråd med innovasjonsforskningen

Meldingen tar slik inn over seg at det ikke lar seg gjøre å utforme en politikk som er nøytral i forhold til ulike næringer, regioner og bedriftstyper. Tvert imot legger den til grunn at virkemiddelaktørene har informasjon som tillater en mer målrettet innsats ved bruk av hele spekteret av virkemidler. Slik KRD selv formulerer det, «Ein regionalt tilpassa innovasjonspolitikk handlar mellom anna om å ta utgangspunkt i konkrete potensial og hindringar for auka nyskaping og om å ta i bruk lokale og regionale konkurransefortrinn» (Ny regionalpolitikk – for ulike regionar, s.7).

I tråd med anbefalinger fra nyere innovasjonsforskning foreskriver meldin-

gen altså en politikk for å utnytte lokale fortrinn, mangfold og tradisjon: Historien teller, man velger ikke fritt fra øverste hylle.

Vektleggingen av differensiering og lokale særtrekk står i en viss kontrast til forskningsmeldingens fokus på kvalitet, grunnforskning og prioriterte områder. Regionalmeldingen er generelt vag når det gjelder forskning, men understreker forsknings- og utdanningsinstitusjonenes verdi som leverandører av kandidater og deres rolle som brobyggere mot lokalt næringsliv. I denne sammenheng lanserer regionalmeldingen et nytt program, Centers of Expertise, som skal styrke relasjonene mellom sterke næringsklynger og lokale kunnskapsmiljøer.

Snubletråder

Gjennomføring av meldingen kan imidlertid by på vesentlige utfordringer. For det første kan de regionale avgrensningene for politikkkutforming bli for små til å oppnå ønsket mangfold. Beslutningstakerne kan bli for nærsynte og tradisjonsbundne; man risikerer «lock-in» ved å subsidiere eksisterende virksomhet og forsømme usikker nyskaping. Balansen mellom lokale beslutninger og nasjonal koordinering, læring og arbeidsdeling vil kreve betydelig oppmerksomhet. Det ligger også en utfordring i at mange aktører skal utforme nærings- og innovasjonspolitikk på et område som er nytt og krevende. Her ligger det en fare i å kopiere andre framfor å satse på egne særegenheter og bevare mangfoldet.

Svein Olav Nås er ansatt ved NIFU STEP.

Redaksjonen har mottatt to innlegg om forskningsledelse. To professorer formidler erfaringer med å forske på tvers av land og disipliner, på vår snart viktigste forskningsarena; Europa. De har initiert to vidt forskjellige forskningsprosjekt og ledet dem på en høyst ulik måte.

Å forske på tvers

Stram forskningsledelse er essensielt om store forskningsprogrammer på EU-nivå skal lykkes, framhever professor Erik O. Eriksen. Han gir gode råd om hvordan sikre progresjon og fokus i slike multinasjonale og multidisiplinære prosjekter.

ERIK O. ERIKSEN

EU er et politisk og sosialt eksperiment som har gitt opphav til en omfattende samfunnsvitenskapelig forskningsaktivitet. Den europeiske integrasjonsprosessen er unik og har utfordret konvensjonelle læresetninger innenfor ulike disipliner. En gruppe ved Arena/Universitetet i Oslo tok i 2002 initiativ til et stort forskningsprosjekt (CIDEL) innenfor Kommisjonens femte ramme-program: Hva er EU, og hva utvikler det seg til (se ramme)?

Administrativ kompetanse

Prosjektet har en økonomisk ramme på 1,6 mill. euro fra Kommisjonen og binder opp store ressurser ved partnerinstitusjonene. Vi var selvsagt fornøyd med å få tilslaget, men det manglet ikke på advarsler: Om hvor komplisert det er, om at Kommisjonen er umulig å forholde seg til, om uendelige rapporter, om firkantede regler og om at det er problematisk å holde styr på partnere som etter hvert går andre veier enn avtalt. Flere sa: "Dere vil komme til å angre bittert på at dere i det hele tatt søkte om dette.»

Vi visste på forhånd at forskningsmiljøer som regel ikke besitter den nødvendige kompetanse og administrative kapasitet til å drive slike prosjekter. Vi organiserte med sikte på å komme slike problemer i møte. Dette gjorde vi særlig ved å legge inn to elementer.

Koordinatorers tilstedeværelse

Det første var å opprette en administrativ stilling som prosjektkoordinator. Tanken bak dette var å avlaste forskerne ved Arena. Innsikt i regler og prosedyrer, sjargong og kultur gjør det mulig å sikre rasjonell problemløsning og effektiv drift. Det kan synes litt råflott med en slik «project manager», men det har vist seg både nødvendig og vellykket. Vedkommende har vitenskapelig kompetanse som også gjør at tid til overs kan brukes til faglig arbeid.

Det andre elementet var å sørge for at vi som koordinator hadde en hånd med i alle sider av det vitenskapelige opplegget for prosjektet. Vi sørget for en effektiv styringskomité, og at det var en forsker fra Arena med i ledelsen av alle de syv bolkene («work packages») som CIDEL er bygd opp rundt. Dette gjør prosjektet noe sentralstyrt, noe som bekymret Kommisjonen (særlig fordi de økonomiske midlene til Arena var forholdsmessig store), men som utvilsomt har bidratt til at vi nå er i rute og leverer resultatene vi lovte.

Administrative snublehull

Utfordringene har hovedsakelig vist seg å være av to slag. For det første har den administrative kapasiteten og kunnskapen ved partnerinstitusjonene (universiteter) enten vært begrenset, eller lite kompatibel med regler og rutiner i Kommisjonens finansiering av prosjekter. Eksempler på dette er: Hvilke utgifter som kan og ikke kan føres på prosjektet, tilsynelatende bagatellmessige krav som at moms ikke kan dekkes av Kommisjonen og derfor må trekkes fra, eller det noe større problemet med at midlene i stor grad betales ut etter skuddsvis, noe som kan være vanskelig for små institusjoner med små budsjetter. Det siste ser heldigvis ut til å ha forandret seg til større forskuddsutbetalinger innenfor det sjette rammeprogrammet. En annen stor utfordring har faktisk vært kontakten med Kommisjonen. Vårt inntrykk er at de prosjektansvarlige i Kommisjonen er overarbeidet.

Den siste av disse utfordringene er det ikke mye vi kan gjøre med. Derimot har vi takket være vår organisering av prosjektet, kunnet være forberedt på mange av de andre utfordringene. Det trengs kompetanse til å håndtere Kommisjonens regelverk og til å imøtekomme store og små «kriser» som alltid vil oppstå i prosjekter som involverer forskjellige vitenskapelige miljøer. Gjennom vår deltakelse i styringen av de vitenskapelige bolkene i prosjektet, har vi kunnet sikre progresjon og fokus i tråd med søknaden.

Det har altså ikke oppstått betydelige problemer, vi har hatt en struktur og et system der vi har utviklet rutiner for hvordan spørsmål og krav imøtekommes, og hvilke hensyn som må og bør tas for at vi skal kunne ligge «i forkant». Et viktig element i dette har vært jevnlig prosjektmøter med referat: Det gjelder å vite hva vi er blitt enige om.

I EU er kravene til åpenhet, etterrettelighet og pålitelighet høye. Kravene har økt i den senere tid som følge av beskyldninger om korrupsjon og dårlig styring. Dette har også gjort seg gjeldende på forskningens område, noe som mange av våre partnere smertelig har fått erfare når konferanser skulle organiseres og penger overføres fra en post til en annen.

Gode resultater

Det er flere positive konsekvenser av prosjektet. For det første hadde denne typen forskning ikke kunnet blitt finansiert fra Norge. Det er ikke noe program for Europa-forskning i Norges forskningsråd. For det andre har prosjektet generert svært mye ny kunnskap og mange publikasjoner. For det tredje har det skapt nye forbindelser og kontakter til alle sentrale europaforskningsmiljøer. For det fjerde er EU et uhyre interessant fenomen som det ikke finnes noen forbilder for og som tvinger oss til å forholde oss til grunnbetingelsene for den politiske orden. Dette er grunnforskning i den egentlige betydningen av ordet – det er kunnskap som får oss til å måtte tenke igjennom de etablerte teorier om demokrati, makt, politikk og identitet.

Prosjektet

Prosjektet – *Citizenship and Democratic Legitimacy in the EU* (CIDEL) – er treårig, med ti partnere i seks europeiske land. Det omfatter rundt 20 forskere innenfor politisk teori, jus, statsvitenskap, medieforskning og sosiologi. En hovedproblemstilling i prosjektet er om EU kun er et markedsprosjekt, et nasjonsbyggingsprosjekt bygd på en selvhevdende identitet eller om det er et postnasjonalt demokrati.

Erik O. Eriksen er professor ved Universitetet i Oslo, ARENA (Senter for Europaforskning)

Illustrasjon: SPOT.

Å forske på tvers II

En av redaktørene for den relativt ferske *Oxford Handbok of Innovation*, professor Jan Fagerberg, gir oss her et innblikk i prosessen som ledet fram til boken, og noen prøver på hva han selv mener å ha lært av dette både om forskningsledelse og om innovasjon.

JAN FAGERBERG

Hva vet vi om innovasjon? Det var spørsmålet jeg stilte meg selv en gang for vel fem år siden. Da hadde jeg allerede i en del år jobbet med den rolle innovasjon spiller for samfunnsøkonomien. Jeg hadde mistanke om at det fantes mye mer kunnskap om innovasjon enn jeg var klar over, men at mye av denne ville være vanskelig tilgjengelig for meg, fordi den var utviklet av forskere med en annen bakgrunn, begrepsbruk, etc. Så hva kunne man gjøre med dette?

Nasjonalt: «business as usual»

Starten var litt tilfeldig. Jeg satt i styret for forskningsprogrammet «Næring, finans og samfunn» i Forskningsrådet. Programnotatet la stor vekt på «nye» problemstillinger som kunnskap, innovasjon, etc., men i praksis indikerte søknadsbunken mest «business as usual». Det slo meg at et nettverk mellom framtrødende utenlandske forskere på feltet og norske forskere og forskerrekutter, kunne fungere nyskapende. Programstyret støttet ideen og ga meg midler til et par samlinger i året i noen år framover. I dag ville vel habilitetsproblematikken ha satt en bom for noe slikt!

«Non-paper»-felleskap

Det ble gjennomført fem samlinger i perioden 1999–2002. Gjennom disse fikk jeg prøvd ut en idé jeg hadde, nemlig at muntlig kommunikasjon er bedre enn skriftlig, hvis formålet er en meningsfylt dialog på tvers av faggrensene og spesialiseringer.

Illustrasjon: SPOT.

Det ble derfor lagt ned forbud mot å presentere «papers». I stedet formulerte jeg selv temaene og inviterte fagfolk med ulik bakgrunn til å si noe kort om disse, som innledning til en diskusjon i en bredere gruppe. Forskerrekrukkene fikk en spesielt viktig oppgave, nemlig å sammenfatte diskusjonene

skriftlig, hvoretter de ble publisert på prosjektets web-side.

Dette «papirløse» («non-paper») fellesskapet ble en stor suksess. I hvert fall var deltagerne veldig fornøyde! Men etter hvert vokste det fram et behov blant flere for å nedfelle noe av det vi hadde lært skriftlig. Derfor utarbeidet jeg i 2001 en skisse til en bok om «hva vi vet om innovasjon», med et tyvetalls bidrag om ulike sider ved innovasjonsfenomenet, fra årsaker til konsekvenser, skrevet av de fremste ekspertene på feltet. Oxford University Press ble kontaktet, tok imot ideen med åpne armer, og tilbød å utgi boka i sin serie av «Handbooks». Dette ville imidlertid kreve fortsatt finansiering, noe som av forskjellige grunner (bl.a. habilitetsproblematikk) viste seg vanskelig i Norge.

Det ble til at EU finansierte brorparten av utgiftene med flere mindre bidrag fra Norges forskningsråd og andre kilder. Dette prosjektet, som fikk (den lett opportunistiske) tittelen «Towards a European Area of Research Innovation» (TEARI), pågikk i to år (2002–2004) og ble avsluttet gjennom en større konferanse i Brussels i oktober i fjor (se ramme). Like etter kom boka ut.

Tverrfaglig forskning krever møteplasser

Det ble en strevsom, men lærerik prosess. Jeg fikk til fulle bekreftet min antagelse om at innovasjonsforskingsmiljøet er lite integrert. Ikke bare interesserer folk med ulik bakgrunn seg for forskjellige saker, og mener forskjellige ting, noe som er naturlig. De bruker også noen ganger ulike begreper om *samme* forhold, og andre ganger samme begrep om *ulike* forhold. Dette vanskeliggjør kunnskapsflyt, kommunikasjon og utviklingen av ny, robust kunnskap om innovasjon. Det er derfor et sterkt behov for «møteplasser» for innovasjonsforskere, som TEARI-prosjektet var et godt eksempel på. Slike møteplasser kommer

ikke nødvendigvis av seg selv, til det er de eksisterende disiplinene (og deres møteplasser) for sterke og veletablerte.

Innovasjonsforskning i adskilte miljøer

Innovasjon handler ikke først og fremst om å ha en glimrende idé (såkalte «inventions»), som man ofte forledes til å tro i norske media, men å prøve ideer ut i praksis og tilpasse dem slik at brukerne blir tilfredse. Dette har store konsekvenser for hvordan man forsker på innovasjon. For mens nye ideer kan «poppe opp» hvor som helst, er utprøving, markedsføring og oppfølging av nye produkter og tjenester noe som hovedsakelig skjer i bedrifter (og lignende organisasjoner som for eksempel offentlige sykehus). For å forstå innovasjon må man altså forstå de beslutningene som tas i bedrifter og organisasjoner, som har betydning for innovasjon, samtidig som man må forstå hvordan forhold utenfor bedriftene påvirker slike prosesser. Derfor må innovasjonsforskningen, hvis den skal være til hjelp for politikkutforming, trekke på kunnskap om både prosesser internt i bedriftene, og utviklingstrekk i samfunnet rundt dem. Men dette er kunnskap som normalt utvikles i adskilte miljøer som normalt ikke har så mye med hverandre å gjøre («business schools» og universiteter for eksempel). Her kan Forskningsrådet, i samarbeid med berørte organisasjoner og myndigheter, spille en viktig rolle i å forme arenaer som kobler ulike fagmiljøer.

Prosjektet

Prosjektet TEARI (2002–2004) – Towards a European Area for Research and Innovation – ble initiert av Jan Fagerberg og støttet av EUs sjetteme program og Norges forskningsråd. Prosjektet har involvert en rekke sentrale forskere fra Europa og USA, og resulterte i 22 forskningsrapporter som danner utgangspunktet for «The Oxford Handbook of Innovation», redigert av Jan Fagerberg

Jan Fagerberg er professor ved Senter for teknologi, innovasjon og kultur, Universitetet i Oslo.

Enda høyere?

Spør vi hva som er de mest siterte *arbeider* i norsk samfunnsforskning, får vi et annet svar enn om vi spør etter de mest siterte *artikler*, påpeker professor Nils Petter Gleditsch. Han hevder at Jon Elster antakelig er den mest siterte norske samfunnsforsker, og de fleste siteringene er til hans bøker.

NILS PETTER GLEDITSCH

I en interessant artikkel i *Forskningsspolitikk* 1/2005 («Høyt henger de – og høyt siterte er de ...») gir Dag W. Aksnes en del eksempler på de mest siterte norske vitenskapelige artikler i ulike fag. En artikkel av Cohen, March & Olsen (1972) deler førsteplassen i samfunnsvitenskap med en artikkel av nobelprisvinnerne Kydland & Prescott (1977). Disse artiklene har 820 siteringer hver. Imponerende, selvsagt, og ikke minst om vi tar i betraktning at de fleste artikler aldri blir sitert i det hele tatt.

Fredrik Barth

Spør vi hva som er de mest siterte *arbeider* i norsk samfunnsforskning i den samme perioden, får vi imidlertid ikke helt samme svar. Fredrik Barths bok *Ethnic Group and Boundaries* (1969) er sitert over 1000 ganger, faktisk over 1450 (iflg. ISI Web of Science pr. 30. mars 2005), om vi tar med siteringer til bestemte sider i boka, siteringer med feilstaving av tittelen osv. Og dette er attpåtil – i motsetning til de to nevnte artiklene – et arbeid med norsk eneforfatter.

Jeg vet ikke om det finnes andre bøker i samfunnsvitenskap av norske forfattere som kommer opp i liknende tall. Dette er nokså tungvint å undersøke, fordi en må prøve seg fram forfatter for forfatter.

Den vitenskapelige artikkel er antakelig omtrent enerådende i naturvitenskap og er i ferd med å bli dominerende i samfunnsvitenskap. Dette er en fornuftig utvikling, ikke minst fordi de fleste ledende tidsskrifter har gode rutiner

for fagfellebedømmelse av artiklene før publisering og til dels også normer om at data skal gjøres tilgjengelige for replikasjonsstudier. Fortsatt er imidlertid boka et viktig forum for faglige meddelelser i humaniora og i deler av samfunnsvitenskapene. Jon Elster er antakelig den mest siterte norske samfunnsforsker totalt, og langt de fleste siteringene er til hans bøker.

Misvisende bilde av samfunnsvitenskap

Jeg er helt enig med Dag Aksnes i at trass i en del svakheter gir siteringsdata «interessant informasjon når det gjelder å identifisere forskning som har hatt spesielt stor vitenskapelig betydning». Men ennå i mange år vil en få et ganske misvisende bilde av situasjonen i samfunnsvitenskap – for ikke å snakke om humaniora – om slike analyser bare skal omfatte siteringer til artikler og ikke til bøker. I betraktning av at siteringsanalyser nå blir tatt i bruk ved fagevalueringer og lignende, er det grunn til å advare mot denne feilkilden. Den nevnes ikke av Aksnes, trass i at han iallfall et annet sted i artikkelen tilsynelatende setter likhetstegn mellom «vitenskapelige publikasjoner» og artikler.

Nils Petter Gleditsch er forsker ved Institutt for fredsforskning, professor II i statsvitenskap ved NTNU og redaktør av *Journal of Peace Research*.

Å institusjonalisere endring

Burton Clarks *Creating Entrepreneurial Universities* fra 1998 ble et viktig referanseverk innenfor studier av høyere utdanning. Her omtales oppfølgeren, der Clark både videreutvikler og modifierer i forhold til sin forrige bok.

Burton R. Clark: *Sustaining change in universities. Continuities in case studies and concepts*. Berkshire: Open University Press/SHRE, 2004, 232s.

BJØRN STENSAKER

Få bøker om høyere utdanning er blitt like mye omtalt som *Creating Entrepreneurial Universities*. På grunnlag av feltstudier ved fem europeiske universiteter, hevdet Clark at deres suksess kan forklares ved fem forhold: varierte finansieringskilder, vekt på styring og ledelse, nytenkende «randsonvirksomhet», utvikling av den akademiske kjernevirksomheten, samt den entreprenørånd som gjennomsyret disse lærestedene. I 2004 kom oppfølgeren til denne boka. I *Sustaining Change in Universities* følger Clark opp både lærestedene fra forrige bok og utvider antall institusjoner; nå er universiteter både i Afrika, Sør-Amerika, Australia og USA representert.

Utfordre status quo

Siden han gav ut sin siste bok, har Clark tydeligvis lest bøker selv, og en av dem som har gjort dypest inntrykk, er *Pasteur's Quadrant* av Donald Stokes. Et av poengene hos Stokes er at distinksjonen mellom anvendt forskning og grunnforskning er overdrevet og at gjensidig befruktning mellom disse kategoriene forekommer oftere enn hva man tror. For å skape gjensidig befruktning kreves imidlertid evne til å se muligheter, samt utvide de tradisjonelle relevans- og nyttebegrepene. Denne tankegangen videreføres av Clark når han analyserer hvordan hans universitetscase håndterer de mange dilemma og paradokser i deres

virksomhet. Hovedproblemstillingen til Clark er dermed spissformulert: Hvordan kan universiteter institusjonalisere endring? Hvordan institusjonalisere evnen til å gripe nye ideer og transformere dem slik at de blir relevante for ulike sider av universitetenes virksomhet?

Som svar på spørsmålene lanserer Clark tre kjennetegn ved universiteter som lykkes over tid: For det første en organisasjon som på ulike nivåer utfordrer tendenser til status-quo-tenkning. For det andre en langsiktighet i tenkingen rundt endring av egen institusjon. For det tredje en organisasjon der kollegiale avgjørelser forplikter i forhold til å følge opp vedtatte mål. Basert på feltstudiene viser så Clark hvordan disse prosessene kan fremtre på ulike måter ved universiteter verden over.

I bokens avslutningskapittel gjør så Clark opp status for hvorfor noen uni-

versiteter lykkes med endringsprosessen, mens andre feiler. I dette kapittelet adresserer han også et aspekt man kunne kritisere i hans forrige bok: Kan alle universiteter være «entreprenører»? Svaret hans er nei. Med relevans til dagens norske debatt, hevder Clark at sterk avhengighet av offentlige finansieringskilder kanskje er den faktor som sterkest vil svekke endringsiveren ved universitetene. For Clark er markedet den sterkeste drivkraften for endring. Han erkjenner likevel at vellykkede endringsprosesser først og fremst er en øvelse i å balansere ulike interesser: En sterk universitetsledelse eller en profesjonell administrasjon kan ikke endre et universitet alene. Det er *samspillet* mellom ledelse, administrasjon og de faglige ansatte som avgjør graden av suksess. Ifølge Clark bør også «universitetet» spille førstefiolin i videreutviklingen av høyere utdanning, med stat og marked i biroller.

Selv om man kan kritisere boken både teoretisk og metodisk, bl.a. når det gjelder utvalg av case og informanter, har Clark uten tvil skrevet en bok som nok en gang vil bli lest. Burton Clark har gjennom hele sin karriere argumentert for at kvalitativt orienterte casestudier er nødvendig for å forstå høyere utdanningsinstitusjoner. Selv om man ikke alltid er enig i hvordan han fortolker sine funn, blir man likevel klokere av å lese ham.

Forløperen til «Sustaining change in universities»; Creating Entrepreneurial Universities, ble anmeldt i Forskningspolitikk 1/1999.

Bjørn Stensaker er ansatt ved NIFU STEP.

Notabene

Fred Kavli. (Foto: Scanpix)

Nye priser på nobelnivå

Kavli-prisene omfatter tre nye priser på 1 million dollar hver, i astrofysikk, nanovitenskap og nevrovitenskap. Prisvinnerne skal utpekes av et fremstående panel av internasjonale forskere. Prisene deles ut første gang i 2008. Prisene skal deles ut i Oslo, i et samarbeid mellom Det Norske Videnskapsakadmi, Utdannings- og forskningsdepartementet og Utenriksdepartementet. Stiftelsen Kavli Foundation opprettet prisene. Fysikeren Fred Kavli dro til USA i 1956 etter fullført grad ved NTH i Trondheim og startet det som skulle bli verdens største leverandør av ulike typer sensorer til fly, romfartøyer og biler. Stiftelsen har som hovedformål å støtte grunnforskning. De siste årene har Kavli-stiftelsen opprettet ti forskningsinstitutter ved ulike universiteter, primært i USA og 6 professorater. De nye Kavli-prisene skal deles ut hvert andre år.

Kuwait i sikte?

-Vi må hindre at Norge blir et kortvarig nytt Kuwait, sier professor Marcus Bayegan til Bergens Tidende (02.05.05). Bayegan er leder for forskning og teknologiutvikling i ABB internasjonalt i Sveits. Han mener Norge trenger sterke politikere som kan gå i bresjen for å endre avindustrialiseringen – ellers kan det bli ille når oljen tar slutt. Bayegan forvalter nå nær en milliard kr til forskning og utvikling årlig, han arbeidet tidligere i SINTEF og i ABBs forsknings-senter i Norge.

– Norge var en sterk elektronikkna-sjon, påpeker Bayegan, med Tandberg, Radionette, Norsk Data, Elektrisk Bureau og Simrad, m.fl. – Det er feil å tro at vi kan flytte produksjon og beholde produktutvikling og «hjernene» i Norge. Flyttes produksjon, flyttes også kompetanse. Ifølge Bayegan, trenger Norge politikere som er villige til å satse langt mer på FoU enn hittil og å utforme hensiktsmessige rammebetingelser.

81 utdanninger får stryk

Høgskoleverket har vurdert kvaliteten på 1000 høgskoleutdanninger. De fleste får ståkarakter, men hele 81 av utdanningene har så pass alvorlige mangler at eksamensretten står i fare. Språk- og ingeniørutdanningene samt lærerutdanningen blir mest kritisert, det er også blant disse at flest har fått «ifrågasatt» eksamensretten, melder «Universitetslæreren» (7/2005).

I 2001 fikk Høgskoleverket i oppdrag av regjeringen å undersøke kvaliteten på all høgskoleutdanning i Sverige over en seksårsperiode. Hva skjer så med utdanningene som får alvorlig kritikk? Høgskoleverket svarer slik: ... «de utdanninger som får kritik rettast till bristerna inom ett år» og «... den vanligaste åtgärden är att högskolorna profilerar sina utbildningar, att utbildningarna får nytt innehåll eller att de helt enkelt läggs ned».

Japan og Finland samarbeider om «foresight»

Finlands Akademi og Tekes har nylig inngått en treårig samarbeidsavtale med det japanske Nistep (National Institute of Science and Technology Policy) om teknologisk framsyn (foresight). Dette er formalisering av et samarbeid som begynte allerede i 2001. VVT (Technical Research Centre of Finland) og Universitetet i Helsinki inngår også i samarbeidsavtalen. Det japanske Nistep har utarbeidet framsynsanalyser siden 1971. – Tilgang til og videreutvikling av Nisteps virkemidler og metoder er essensielt for begge land, mener presidenten i Finlands Akademi, Raimo Väyrynen (Academy of Finland Newsletter, mai 2005).

Et europeisk MIT?

EU-kommisjonen foreslår å opprette et European Institute of Technology (EIT), etter modell av det amerikanske Massachusetts Institute of Technology (MIT). Forskningspolitiske rådgivere advarer imidlertid mot å opprette et slikt institutt.

Helga Nowotny som leder kommisjonens forskningspolitiske rådgivningsorgan, European Research Advisory Board (EURAB), uttaler følgende til *The Scientist* (06.05.05): «Politicians do not have a good record in creating top-down institutions, especially not when it comes to research and teaching.» Hun framhevet også at planene for EIT kan skade arbeidet med etableringen av det nye europeiske grunnforskningsrådet.

EU-kommisjonens president Jose Manuel Barroso fremmet ideen om et MIT-liknende senter i Europa i februar i år. Det foreligger nå relativt detaljerte planer for den nye high-tech-institusjonen. Men ifølge *The Scientist* er det høyst ulike synspunkter internt i Kommisjonen på hvorvidt en trenger et europeisk MIT og på hvordan det eventuelt skal utformes.

Norsk forskning siteres mer

I fjor ble det registrert en markant økning i siteringshyppigheten til norske vitenskapelige artikler. Nye tall viser at Norge ytterligere har forbedret sin posisjon.

DAG W. AKSNES

Norsk forskning var lenge mindre sitert enn gjennomsnittet internasjonalt, men har særlig etter 1996 oppnådd en bemerkelsesverdig økning i siteringshyppighet. Fjorårets undersøkelse viste en markant økning i indeksverdien for 2002. De nye dataene stadfester dette, samtidig som de viser en ytterligere forbedring av posisjonen i 2003. Norge er nå kommet opp på nivå med – og har så vidt også passert – Finland og Sverige. Indeksverdien for 2003 er imidlertid litt mer usikker enn indeksverdien for de

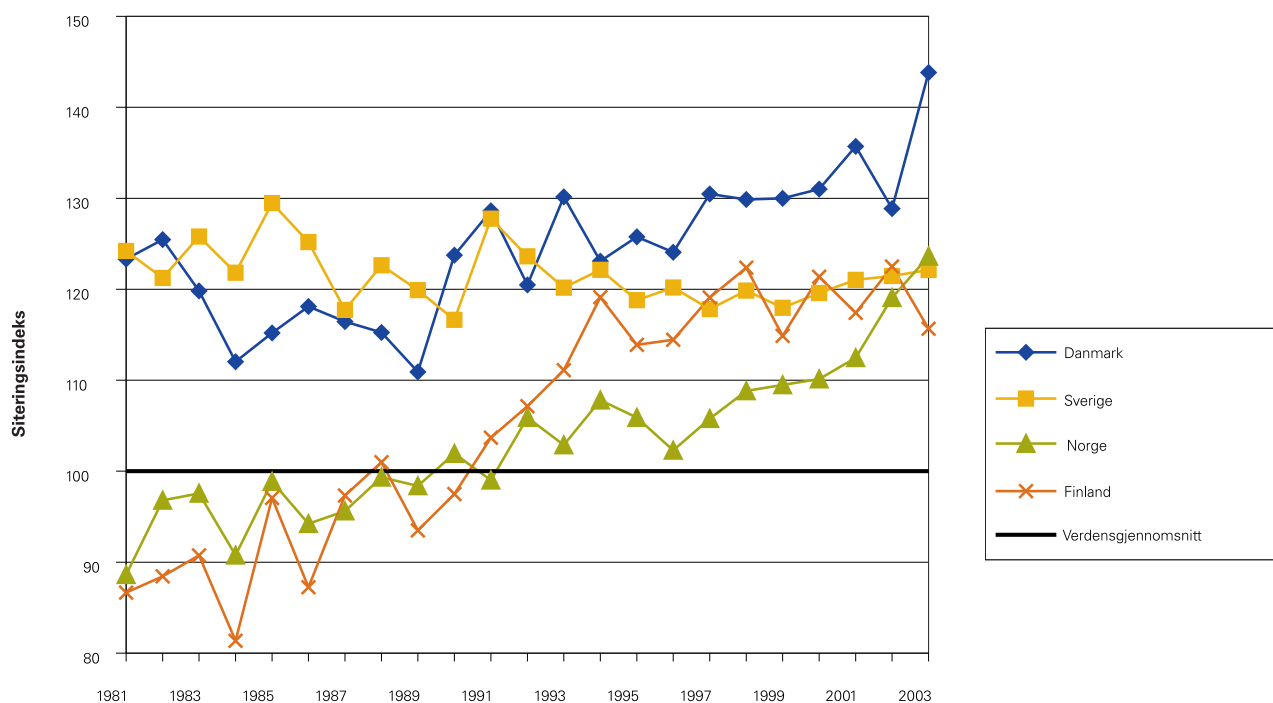
øvrige årene pga. kort siteringsperiode. Det bør derfor tas forbehold om at tallet her kan bli noe justert etter hvert. Norge har for øvrig gjennom den siste 20-årsperioden gradvis forbedret sin posisjon.

Figuren viser relative siteringsindekser for fire nordiske land for perioden 1981–2003. Indeksen gir uttrykk for om et lands vitenskapelige artikler er mer eller mindre sitert enn verdensgjennomsnittet (=100). Figuren er beregnet ut fra hvert enkelt publikasjonsår og akkumulerte siteringer til disse publikasjonene til og med 2004. Analysen omfatter fagområdene naturvitenskap,

medisin, teknologi og samfunnsvitenskap. Tallene for Norge er basert på til sammen rundt 90 000 tidsskriftsartikler som norske forskere har publisert i perioden. Her inngår både rent «norske» artikler, og artikler som forskere fra Norge har samforfattet med utenlandske forskere

Vi kan altså presentere gode nyheter om norsk forskning når det gjelder siteringshyppighet. Samtidig gjenstår det å se om dette blir en vedvarende trend – og det er enda et stykke igjen til toppen og til ledende nasjoner som USA, Nederland og Danmark.

Relativ siteringsindeks for fire nordiske land i perioden 1981-2003*

* Basert på årlige publiseringsvindu og akkumulerte siteringer til disse publikasjonene t.o.m. 2004. Indikatorene er vektet etter landenes relative fagfeltfordeling av artiklene. Siteringsindeksen for 2003 er noe mer usikker enn for de øvrige årene p.g.a. kort siteringsvindu.
Kilde: NIFU STEP / ISI, National Science Indicators